

Revolutionairen en terroristen

De framing in het verveiligingsproces van terugkerende Spanjestrijders en
Syriëgangers in vergelijkend perspectief

Raf Rutten
Bachelorscriptie Geschiedenis
Begeleider: dr. Liesbeth Rosen Jacobson
8186 woorden
Studentnummer: 6184308
21-01-2021

Samenvatting

In deze scriptie is de framing van terugkerende strijders uit de Spaanse en Syrische Burgeroorlogen vergeleken. Hierbij stond de volgende hoofdvraag centraal: Hoe kunnen de overeenkomsten en verschillen tussen de dominante frames in de verveiliging van terugkerende strijders uit de Spaanse Burgeroorlog tussen 1936 en 1939 en de verveiliging van terugkerende strijders uit de Syrische Burgeroorlog tussen 2013 en 2019 verklaard worden? Ter beantwoording hiervan zijn beide casussen in kaart gebracht aan de hand van een analytisch model voor dreigingspolitiek, waarin zowel verveiligingstheorie, als framingtheorie als agendasettingtheorie zijn opgenomen. Vervolgens heb ik gebruik gemaakt van een discoursanalyse en een historische vergelijking.

Uit dit onderzoek is gebleken dat terugkerende Spanjestrijders, in tegenstelling tot terugkerende Syriëgangers, veelal niet als existentiële dreiging werden gezien. Ook was preventief beleid in de Spanjecasus en repressief beleid in de Syriëcasus, dominant. Daarnaast waren er ook overeenkomsten te herkennen tussen beide. Zo werden beide groepen strijders veelal gereduceerd tot één ideologie, stonden het aanpakken van ronselaars en het denaturaliseren van terugkerende strijders centraal in het beleid en werden maatregelen gemotiveerd vanuit een angst dat strijders hun ideologische strijd zouden voortzetten in Nederland.

Hieruit blijkt dat de verschillen tussen de casussen veelal contextuele verklaringen hebben, zoals de verhoudingen tussen de overheid en zowel de terugkerende strijders als het conflict in kwestie, evenals de zichtbaarheid van het conflict. De continuïteiten zijn echter verklaarbaar vanuit framing- en verveiligingstheorie. Zo is de ongenuanceerde terminologie overtuigend, dienen terugkerende strijders als concrete belichamingen van structurele problemen en zijn terugkerende strijders een effectief fenomeen in het vergaren van steun voor nieuw beleid. Dit onderzoek kent echter een belangrijke beperking wat betreft beschikbaar bronmateriaal, waardoor vergelijkend vervolgonderzoek naar andere casussen nodig is.

Inhoud

Samenvatting.....	2
Lijst van figuren en tabellen.....	4
Inleiding	5
Theorie.....	6
Academische relevantie	8
Maatschappelijke relevantie	9
Methode.....	10
Hoofdstuk 1: Verveiliging en dominante frames Spanjestrijders	12
Overzicht Spaanse Burgeroorlog	12
Verveiliging van Spanjestrijders.....	13
Diagnostische frames	13
Prognostische frames.....	16
Motiverende frames	17
Dominante frames	18
Hoofdstuk 2: Verveiliging en dominante frames van Syriëgangers.....	20
Overzicht Syrische Burgeroorlog.....	20
Verveiliging van Syriëgangers	21
Diagnostische frames.....	23
Prognostische frames.....	24
Motiverende frames	26
Dominante frames	27
Hoofdstuk 3: Vergelijking dominante frames.....	28
Verschillen	28
Overeenkomsten.....	29
Belangrijkste bevindingen	31
Conclusie	32
Bijlage 1: Bronnen frameonderzoek Spanjestrijders.....	34
De Telegraaf:.....	34
De Tijd	34
Het Vaderland	35
Het Volksdagblad	36
Bijlage 2: Bronnen frameonderzoek Syriëgangers.....	37
Pilotstudie.....	37
Overige debatten.....	37
Bibliografie	38
Primaire bronnen	38
Krantenartikelen	38

Tweede Kamerdebatten en Algemeen Overleggen	40
Overheidspublicaties.....	41
Overige bronnen	42
Secundaire literatuur.....	42

Lijst van figuren en tabellen

Figuur 1: Schematisch overzicht van Dunn Caverty's uitgebreid beveiligingsmodel	7
Figuur 2: Prent uit de Telegraaf, toont (kloksgewijs) 'De leveranciers van menselijk slachtvee', 'Bedrogen jongens' en 'Wanhopige ouders'.....	15
Tabel 1: Diagnostische frames van terugkerende Spanjestrijders (TS) op basis van Koolen, Dankaart et al. en Kok, met het aantal keer dat deze voorkomen in de onderzochte krantenartikelen.....	13
Tabel 2: Prognostische frames van terugkerende Spanjestrijders (TS) op basis van Koolen, Dankaart et al. en Kok, met het aantal keer dat deze voorkomen in de onderzochte krantenartikelen.....	16
Tabel 3: Motiverende frames van terugkerende Spanjestrijders (TS) op basis van Koolen, Dankaart et al. en Kok, met het aantal keer dat deze voorkomen in de onderzochte krantenartikelen.....	17
Tabel 4: Betrokken Kamerleden die framende actoren waren in het beveiligingsproces van terugkerende Syriëgangers zijn, gebaseerd op de elf onderzochte debatten (zie bijlage 2)	22
Tabel 5: Diagnostische frames van terugkerende Syriëgangers (TS) op basis van de drie pilotdebatten, met het aantal keer dat deze voorkomen in de elf onderzochte debatten.....	23
Tabel 6: Prognostische frames van terugkerende Syriëgangers (TS) op basis van de drie pilotdebatten, met het aantal keer dat deze voorkomen in de elf onderzochte debatten.....	24
Tabel 7: Motiverende frames van terugkerende Syriëgangers (TS) op basis van de drie pilotdebatten, met het aantal keer dat deze voorkomen in de elf onderzochte debatten.....	26
Tabel 8: Overzicht dominante frames in de beveiligingsprocessen van terugkerende strijders uit Spanje & Syrië.....	28

“Wat bezielt de meer dan honderd Nederlandse mannen en vrouwen die afreisden naar de gruwelstaat IS om daar te strijden tegen alles waar Nederland, het land waarin ze opgroeiden, voor staat – vrijheid, vrede en rechtvaardigheid – om daarna met een zo mogelijk nog verknipter wereldbeeld en god weet welke terroristische vaardigheden weer terug te keren naar Nederland?”¹

Inleiding

Met deze woorden beschreef PvdA fractievoorzitter Diederik Samsom tijdens het Tweede Kamerdebat ‘Aanpak Nederlandse jihadstrijders’ op 4 september 2014 zijn gevoelens van onbegrip en angst over ‘Syriëgangers’. Dit sentiment is kenmerkend voor de retoriek van Nederlandse politici over dit fenomeen in de afgelopen jaren. Sinds het uitbreken van de Syrische Burgeroorlog in 2011 en de groei van extremistische islamitische organisaties zoals Islamitische Staat (IS) en Jabhat al-Nusra zijn Europese burgers naar Syrië en Irak afgereisd om mee te vechten in het conflict.² Deze buitenlandse strijders zijn in veel Europese staten een bron van zorg en angst geworden, omdat een groot deel zich heeft aangesloten bij organisaties die de Europese Unie en nationale overheden als terroristisch beschouwen. In de afgelopen jaren hebben verschillende overheden, waaronder de Nederlandse, deze mensen dan ook op nationaal en internationaal niveau als dreiging bestempeld en actief beleid gevoerd om te voorkomen dat zij terugkeren in de samenleving.

Hoewel de term Syriëgangers pas sinds het uitbreken van de Syrische Burgeroorlog bestaat, is het fenomeen van buitenlandse strijders geenszins nieuw. In verschillende eerdere conflicten, van de Griekse Onafhankelijkheidsoorlog tot de Bosnische Burgeroorlog, hebben burgers uit andere landen zich aangetrokken gevoeld om te vechten in een conflict buiten de grenzen van hun eigen staat. Ten tijde van de Spaanse Burgeroorlog tussen 1936 en 1939 was dit in Nederland ook het geval, toen ruim 600 burgers naar Spanje trokken om daar mee te vechten in een conflict dat hen niet direct fysiek bedreigde.³ De meesten sloten zich aan bij de republikeinse zijde, bestaande uit republikeinen, anarchisten, socialisten en communisten. Veelal vochten zij als onderdeel van de communistische Internationale Brigades.⁴ Ook toen voerde de Nederlandse overheid actief beleid om deze terugkerende ‘Spanjestrijders’ te weren.

¹ Verslag der handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal (hierna: HTK), 2013-2014, 105-2, Aanpak Nederlandse jihadstrijders, 20.

² Lorne L. Dawson, Amarnath Amarasingam, Alexandra Bain, “Talking to Foreign Fighters: Socio-Economic Push versus Existential Pull Factors,” TSAS Working Paper Series 16, nr. 14, 2016, 3.

³ A. Beevor, *De strijd om Spanje. De Spaanse Burgeroorlog 1936-1939* (Ambo, Amsterdam 2011), 457, <https://www.onlinebibliotheek.nl/catalogus/370840852/de-strijd-om-spanje-antony-beevor>. Geraadpleegd op 18 januari 2021.

⁴ Maurits Kok, “De norm tegen vreemde krijgsmacht” (Masterscriptie, Universiteit Utrecht, 2016), 51-52.

Ondanks het grote verschil in periode, plaats en context tussen deze twee conflicten, is het interessant om te vergelijken hoe een overheid reageert op de uitreis en mogelijke terugkeer van burgers uit een buitenlands conflict. Zo kan ik Syriëgangers in een breder historisch kader plaatsen en aantonen dat dit fenomeen niet uniek is aan de Syrische Burgeroorlog of aan moslimextremistische organisaties. Om deze reden zal ik in dit onderzoek de volgende vraag trachten te beantwoorden: Hoe kunnen de overeenkomsten en verschillen tussen de dominante frames in de verveiliging van terugkerende strijders uit de Spaanse Burgeroorlog tussen 1936 en 1939 en de verveiliging van terugkerende strijders uit de Syrische Burgeroorlog tussen 2013 en 2019 verklaard worden?

Ter beantwoording hiervan zal ik eerst onderzoeken hoe de redacties van *De Telegraaf*, *het Vaderland*, *de Tijd* en *het Volksdagblad/de Tribune* terugkerende strijders uit de Spaanse Burgeroorlog verveiligden tegenover het Nederlandse volk tussen 1936 en 1939 en welke frames dominant waren in dit proces. Vervolgens zal ik antwoord geven op de vraag: Hoe verveiligden de leden van de Tweede Kamer en het kabinet terugkerende strijders uit de Syrische Burgeroorlog tegenover het Nederlandse volk tussen 2013 en 2019 en welke frames waren dominant in dit proces? Tot slot zal ik antwoord geven op de vraag: Welke overeenkomsten en verschillen zijn er tussen de dominante frames in de verveiliging van terugkerende strijders uit de Spaanse Burgeroorlog en de dominante frames in de verveiliging van terugkerende strijders uit de Syrische Burgeroorlog en hoe kunnen deze verklaard worden?

Theorie

Om deze vragen te beantwoorden is een uitgebreid theoretisch raamwerk nodig. Ik zal beide casussen onderzoeken aan de hand van Myriam Dunn Cavelty's dynamisch analytisch kader voor dreigingspolitiek, een model gebaseerd op verveiligingstheorie en aangevuld met framingtheorie en agendasettingtheorie.

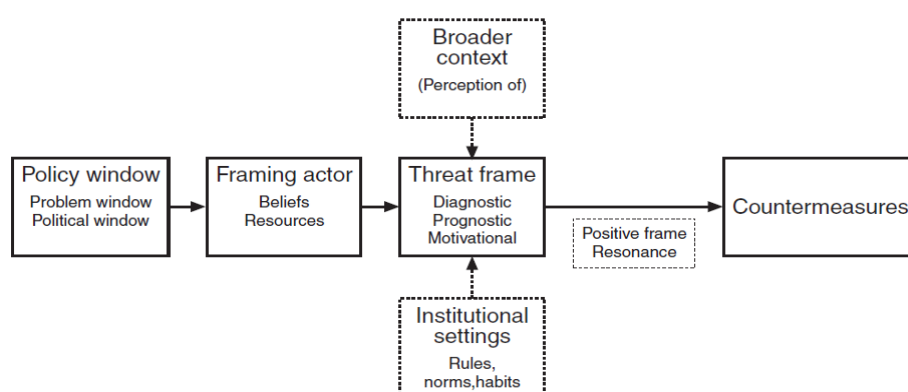
Verveiliging is een toonaangevende theorie binnen Veiligheidsstudies en onderdeel van de Kopenhagenschool⁵. Deze 'school' is hecht verbonden aan het sociaal constructivisme en bouwt voort op de ideeën over de macht van taal en discours van Foucault en 'speech act theory'.⁶ Aanhangers van de school benaderen veiligheidskwesties niet als reflecties van de objectieve, materiële omstandigheden in de wereld, maar als resultaten van een proces waarin een actor

⁵ Vernoemd naar het Copenhagen Peace Research Institute waaraan de grondlegger van de theorie, Ole Waever, en enkele van zijn medestanders (o.a. Barry Buzan en Jaap de Wilde) destijds verbonden waren.

⁶ M. Foucault, *The Archaeology of knowledge & the discourse on language* (New York: Pantheon Books, 1972) https://monoskop.org/images/9/90/Foucault_Michel_Archaeology_of_Knowledge.pdf. Geraadpleegd op 18 januari 2021;

J. L. Austin, *How to do things with words* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1975) https://pure.mpg.de/rest/items/item_2271128/component/file_2271430/content. Geraadpleegd op 18 januari 2021.

door middel van retoriek een situatie als een existentiële dreiging identificeert en deze daarmee als veiligheidskwestie op de politieke agenda plaatst.⁷ Om een beter begrip te krijgen van de mechanismes die in werking treden bij het toevoegen, veranderen of verwijderen van een dreiging op de politieke agenda en hun relatie tot het beleid tegen die dreiging, voegde Dunn Caveltly framingtheorie van Benford en Snow en agendasettingtheorie van Kingdon toe aan het verveiligingsmodel.⁸ Benford en Snow's theorie beschrijft de werking van 'collective action frames', oftewel interpretatieve kaders gericht op het versimpelen en condenseren van aspecten van de wereld, met het doel potentiële aanhangers te mobiliseren, steun van toeschouwers te vergaren en tegenstanders uit te schakelen.⁹ Deze theorie biedt volgens Dunn Caveltly beter inzicht in de manier waarop dreigingen worden gedefinieerd. Agendasettingtheorie over politieke beleidsvorming in het algemeen, verduidelijkt de processen waardoor kwesties op de politieke agenda komen.¹⁰ Deze combinatie van theorieën over het proces van beleidsvorming is uitermate geschikt voor dit onderzoek, omdat het alle facetten van het proces voorafgaand aan getroffen maatregelen en hun invloed in kaart brengt. Hierdoor kan ondanks het grote tijdsverschil een treffende vergelijking gemaakt worden tussen twee casussen waarin vergelijkbaar beleid is getroffen tegen een vergelijkbare doelgroep, namelijk terugkerende strijders. Hieronder is het model te zien, waarna elk van de onderdelen kort toegelicht zal worden.

Figuur 1: Schematisch overzicht van Dunn Caveltly's uitgebreid verveiligingsmodel¹¹

⁷ Thierry Balzacq, Sarah Leonard, Jan Ruzicka, "Securitization Revisited: Theory and Cases," *International Relations* 30, nr. 4 (2015): 495.

⁸ Myriam Dunn Caveltly, *Cyber-Security and Threat Politics: US Efforts to Secure the Information Age* (Abingdon: Routledge, 2008), 24. https://www.researchgate.net/publication/277714726_Cyber-Security_and_Threat_Politics_US_Efforts_to_Secure_the_Information_Age. Geraadpleegd op 18 januari 2021; R. Benford, D. Snow, "Framing Processes and Social Movements," *Annual Review of Sociology* 26 (2000): 611-639; J.W. Kingdon, *Agendas, Alternatives, and Public Policies* (New York: Harper Collins College Publishers, 2003).

⁹ D. Snow, R. Benford, "Ideology, frame resonance, and participant mobilization," *International Social Movement Research* 1 (1988): 198.

¹⁰ Dunn Caveltly, *Cyber Security and Threat Politics*, 29.

¹¹ Dunn Caveltly, *Cyber Security and Threat Politics*, 36.

Het ontstaan van een *policy window*, oftewel een mogelijkheid om een kwestie op de politieke agenda te zetten, is een vereiste voor het starten van een verveiligingsproces. Dit ontstaat door een verandering in het politieke landschap, bijvoorbeeld als resultaat van verkiezingen of maatschappelijke ophef, of doordat een nieuw probleem aan de aandacht van beleidmakers wordt gebracht.¹² Dit gebeurt door indicators vanuit statistieken of specifiek onderzoek, *focussing events* zoals crises en rampen of (in)formele feedback vanuit systematische evaluatie of individuele klachten.¹³ Vervolgens kan een framende actor een kwestie bestempelen als dreiging waartegen beleid gevoerd moet worden. Het frame wordt veelal gevormd door zijn opvattingen en de effectiviteit ervan hangt af van zijn middelen, zoals macht, geld en informatie.¹⁴ Vervolgens heeft een frame drie kerntaken: de identificatie en toeschrijving van schuld (diagnostisch), het bieden van oplossingen (prognostisch) en het stimuleren van steun voor die oplossingen (motiverend).¹⁵ Het frame wordt eveneens beïnvloed door de context van de kwestie en door institutionele factoren, oftewel regels en normen van beleidsvorming. Tot slot leidt een frame bij voldoende draagvlak bij het publiek tot nieuwe maatregelen. Vanwege de focus op het proces voorafgaand aan deze maatregelen en de overvloed aan onderzoek naar specifieke maatregelen in beide casussen, zijn deze niet besproken in de tekst.¹⁶

Academische relevantie

Dit onderzoek biedt op verschillende manieren aanvulling op bestaande literatuur. Er is eerder onderzoek gedaan naar de beweegredenen en persoonlijke ervaringen van Spanjestrijders en het beleid tegen hen.¹⁷ Echter geen van deze onderzoeken richtte zich op het proces voorafgaand aan het uiteindelijke beleid, noch op de framing van Spanjestrijders als dreiging. Wat betreft Syrië is er wederom veel onderzoek gedaan naar de motieven van strijders en het beleid dat tegen hen gevoerd is, waarbij het proces van beleidsvorming en de rol van framing

¹² Kingdon, *Agendas, Alternatives, and Public Policies*, 146

¹³ Kingdon, 90-103.

¹⁴ Dunn Cavelti, *Cyber Security and Threat Politics*, 31.

¹⁵ Benford, Snow, "Framing Processes and Social Movements," 615.

¹⁶ Voor beleid tegen Spanjestrijders, zie: Hans Dankkaart, et al., *De oorlog begon in Spanje*.

Nederlanders in de Spaanse Burgeroorlog 1936-1939 (Amsterdam: Van Gennep, 1986)

<https://spanje3639.files.wordpress.com/2016/05/deoorlogbegoninspanje2016v1-1.pdf>. Geraadpleegd

op 18 januari 2021; Kok, "De norm tegen vreemde krijgsmacht." Voor beleid tegen Syriëgangers, zie:

Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid (hierna: NCTV), *Actieprogramma*

Integrale Aanpak Jihadisme (29 augustus 2014); NCTV, *Rapportage Integrale aanpak terrorisme,*

december 2017-april 2019 (Den Haag, april 2014).

¹⁷ Samuël Kruizinga, "Fear and Loathing in Spain. Dutch Foreign Fighters in the Spanish Civil War,"

European Review of History 27, nr. 1-2 (2020): 134-151, 135; Kok, "De norm tegen vreemde

krijgsmacht"; "Nederlandse vrijwilligers in de Spaanse Burgeroorlog," Internationaal Instituut voor

Sociale Geschiedenis, <https://spanjestrijders.nl>. Geraadpleegd op 18 januari 2021.

ontbreekt.¹⁸ Er is wel eerder op Europees niveau verveiligingsonderzoek gedaan naar buitenlandse strijders in Syrië, waarop mijn nationale insteek als aanvulling of nuancering kan dienen.¹⁹ Eerdere vergelijkende onderzoeken naar deze twee conflicten van auteurs Berger, Tammikko en Jung evenals medestudent Van Vliet, dienden als inspiratie, maar misten eveneens het politieke proces en de framing.²⁰ Daarnaast is ook de toepassing van Dunn Cavely's uitgebreide versie van het verveiligingsmodel op allebei deze casussen een vernieuwend aspect van dit onderzoek. Kortom, dit onderzoek biedt nieuwe inzichten in zowel de individuele casussen als hun verband en in de toepasbaarheid van het analytisch model.

Maatschappelijke relevantie

Naast deze academische relevantie, is dit onderzoek ook relevant voor de huidige maatschappij. Tot op de dag van vandaag is er in Nederland veel discussie over hoe de overheid om moet gaan met terugkerende strijders en hun families. De recente debatten in de Tweede Kamer en de media over de zogenaamde 'jihadbruiden' en 'kalifaatkinderen' tonen keer op keer hoeveel maatschappelijke aandacht er voor Syriëgangers is. Hoewel de extremistische organisaties, die aanvankelijk als de bron van angst en zorgen fungeerden, zo goed als verslagen zijn, wordt de dreiging van terugkerende strijders en hun gezinnen nog steeds uitvoerig besproken. Het is daarom van belang om aan te tonen dat deze dreiging niet per definitie objectief en reëel is, maar het resultaat van een jarenlang proces van framing door politieke actoren. Door dit proces en de dominante frames daarbinnen in kaart te brengen en in een breder historisch kader te plaatsen, kan er bewustzijn worden gecreëerd over het feit dat de huidige kwesties op de politieke veiligheidsagenda niet nieuw, noch uniek, noch objectief zijn.

¹⁸ E. Bakker, R. de Bont, "Belgian and Dutch Jihadist Foreign Fighters (2012–2015): Characteristics, Motivations, and Roles in the War in Syria and Iraq," *Small Wars and Insurgencies* 27, nr.5 (2016): 837-857; S. Wittendorp, et al., "Strijd op meerdere fronten. De aanpak van jihadisme en buitenlandse strijders: tien jaar CT-beleid in Nederland, België, Denemarken, Duitsland, Frankrijk, het VK en de VS (2010-2019)," (rapport, Institute of Security and Global Affairs, Universiteit Leiden, Leiden, 2020).; B.W. Schuurman, E. Bakker, "Reintegrating jihadist extremists: evaluating a Dutch initiative, 2013–2014," *Behavioral Sciences of Terrorism and Political Aggression* 8, nr. 1 (2016): 66-85.

¹⁹ Christopher Baker-Beall, "The threat of the 'returning foreign fighter': The securitization of EU migration and border control policy," *Security Dialogue* 50, nr. 5 (2019): 437-453, 440-441; Miroslava Pěčková, "Securitization of the Veteran Effect of Foreign Fighters from ISIS in Europe" (Masterscriptie, Charles University, 2018).

²⁰ S. Maurits Berger, red., *Nederlanders in de heilige oorlog: zoeaven, brigadisten en jihadisten* (Den Haag: Boom Juridische uitgevers, 2015); Teemu Tammikko, "The Threat of Returning Foreign Fighters: Finnish State Responses to the Volunteers in the Spanish and Syria-Iraq Civil Wars," *Terrorism and Political Violence* 30, nr. 5 (2018) 844-861; Dietrich Jung, "The Search for Meaning in War: Foreign Fighters in a Comparative Perspective," IAI Working Papers serie 2016.02, Istituto Affari Internazionali, Rome, 2016; Jan Henric van Vliet, "Nederlanders in vreemde krijgsdienst: van ¡No pasarán! tot Allahoe Akbar! Een historische vergelijking tussen de Nederlandse Spanjestridders en Syriëgangers." (Bachelorscriptie, Universiteit Utrecht, 2019).

Methode

In dit onderzoek zullen verschillende methoden gebruikt worden. Allereerst is het onderzoek vergelijkend van aard. Deze vergelijking zal op basis van de dominante frames in de verveiliging van terugkerende strijders in de twee casussen worden gemaakt. Hiervoor zal ik de verveiligingsprocessen in kaart brengen en dominante frames identificeren, en vervolgens de belangrijkste overeenkomsten en verschillen tussen die frames aanwijzen en verklaren.

Ter identificatie van dominante frames zal ik gebruik maken van een discoursanalyse.²¹ Hierbij zal ik voor de Spanjestrijders op basis van literatuur en voor de Syriëgangers op basis van een pilotstudie veelvoorkomende zinnen, woorden en andere taalkundige constructies zoals metaforen en vergelijkingen, groeperen in diagnostische, prognostische en motiverende frames. Vervolgens zal ik in een breed scala aan relevante bronnen onderzoeken hoe vaak elke voorkomt.

Vanwege de sluiting van het Nationaal Archief in verband met de huidige lockdown is het helaas niet mogelijk om verslagen van de Tweede Kamerdebatten over Spanjestrijders te benutten. Daarom zal ik gebruik maken van jaargangen van de Centrale Inlichtingendienst (CI) en artikelen uit vier grote Nederlandse kranten. Om een divers representatief beeld te geven van de verzuilde politiek en samenleving, heb ik gebruik gemaakt van vier grote dagbladen met verschillende ideologische achtergronden. Dit zijn *de Telegraaf* (neutraal), *het Vaderland* (liberaal), *de Tijd* (katholiek) en *het Volksdagblad* (tot 1937 *De Tribune*, communistisch). Deze combinatie geeft een divers beeld, doordat twee van de kranten net als het kabinet weinig affiniteit met de Spaanse Burgeroorlog hadden, terwijl *de Tijd* en *het Volksdagblad* zich verbonden voelden aan de twee strijdende partijen. Met oog op de werkbaarheid van het onderzoek, zijn kranten tussen neutraal en de ideologische uitersten, als *de Standaard* (protestants) en *het Volk* (socialistisch), buiten beschouwing gelaten. Ik zal op basis van 115 artikelen uit deze bladen de dominantie van in secundaire literatuur genoemde beelden en maatregelen onderzoeken. De pilotstudie over de Syrische Burgeroorlog berust op drie belangrijke representatieve debatten. Hierna zal ik in elf relevante debatten de dominantie van de gevonden frames onderzoeken.

Ik zal deze bronnen, op enkele contextuele informatie over auteurs en publiek na, niet onderwerpen aan intensieve bronkritiek, maar enkel doorzoeken op discursieve constructies. Naast dit bronmateriaal, zal ik een verscheidenheid aan overheidspublicaties en secundaire literatuur benutten. Overzichten hiervan zijn in de bibliografie te vinden. Vanwege de oneven verhouding in hoeveelheid bronmateriaal en de wens de Syriëgangers door middel van dit onderzoek in een breder historisch kader te plaatsen, zal dit onderzoek geen volledig evenwichtige verdeling tussen de casussen bevatten.

²¹ Teun van Dijk, "Principles of Critical Discourse Analysis," *Discourse and Society* 4, nr. 2 (1993): 249-283.

In het eerstvolgende hoofdstuk zal ik het verveiligingsproces en de dominante frames van Spanjestrijders in kaart brengen, waarna ik hetzelfde zal doen voor de Syriëgangers. Vervolgens zal ik in hoofdstuk 3 de belangrijkste overeenkomsten en verschillen tussen de dominante frames in beide casussen benoemen en verklaren. Tot slot zal ik in de conclusie de hoofdvraag beantwoorden en de relevantie daarvan beschrijven, evenals de beperkingen van dit onderzoek en ideeën voor vervolgonderzoek noemen.

Hoofdstuk 1: Verveiliging en dominante frames Spanjestrijders

Overzicht Spaanse Burgeroorlog

Voordat de verveiliging van Spanjestrijders onderzocht kan worden, is het belangrijk om het conflict waarin zij vochten te begrijpen. De Spaanse Burgeroorlog ontstond na een lange periode van crisis, onrust en politieke verdeeldheid in Spanje. Tussen 1930 en 1936 ervaarde Spanje een transitie van monarchie naar een linkse republiek, een mislukte staatsgreep, opstanden, stakingen en de val van twee kabinetten. De regering kampte met wijdverspreide armoede, massale onvrede onder zowel de arbeidersklasse als de elite en groeiende tegenstellingen tussen links en rechts.²²

In aanloop naar de parlementaire verkiezingen in 1936 verenigden linkse partijen zich in het Volksfront en de rechtse monarchisten en katholieken in het Nationaal Front. Het Volksfront won en als reactie op het nieuwe linkse kabinet en de arbeidersstakingen die volgden, pleegden verschillende generaals met steun van monarchisten, fascisten en katholieken onder leiding van Fransisco Franco een staatsgreep.²³ Linkse partijen pakten de wapens op om de Republiek te verdedigen en de Spaanse Burgeroorlog brak uit.

De burgeroorlog tussen enerzijds republikeinen, socialisten, communisten en anarchisten en anderzijds monarchisten, fascisten en katholieken, werd nog complexer door internationale inmenging. Hitler en Mussolini droegen de strijd tegen socialisten en communisten een warm hart toe en steunden de opstandelingen met manschappen, artillerie en vliegtuigen.²⁴ De republikeinen kregen aanvankelijk weinig steun vanwege het non-interventiepact van de Volkenbond.²⁵ Toch steunde Stalin, ondanks zijn deelname aan het pact, de republikeinen met wapens.²⁶ Vanaf september 1936 gaf hij ook de Komintern, de internationale organisatie van communistische partijen, de opdracht om wereldwijd vrijwilligers te gaan rekruteren om in zogenoemde Internationale Brigades de republiek te steunen.²⁷ Zo ontstond ook in Nederland onder leiding van de Communistische Partij Nederland (CPN) de actieve werving van vrijwilligers. Uiteindelijk zouden naar schatting 35.000 buitenlanders deelnemen in het conflict, waarvan meer dan 600 Nederlanders.²⁸ Na drie jaar bloedige strijd, gekenmerkt door bombardementen, executies en moordpartijen aan beide zijden, werd de overwinning in april 1939 behaald door de opstandelingen en werd Franco alleenheerser van Spanje. Zijn dictatuur zou tot zijn dood in 1975 duren.

²² Dankaart, et al., *De oorlog begon in Spanje*, 16-23; A. Beevor, *De strijd om Spanje. De Spaanse Burgeroorlog 1936-1939*, hoofdstuk 1 “Het oude Spanje en de Tweede Republiek.”

²³ Dankaart, et al., *De oorlog begon in Spanje*, 19-20.

²⁴ Dankaart, et al., 23.

²⁵ Ben Koolen, “¡No pasaran! – de brigadisten,” in *Nederlanders in de heilige oorlog: zoeaven, brigadisten en jihadisten*, red. Maurits S. Berger (Den Haag: Boom Juridische uitgevers, 2015), 48.

²⁶ Dankaart, et al., *De oorlog begon in Spanje*, 25.

²⁷ Koolen, “¡No pasaran! – de brigadisten,” 46.

²⁸ Koolen, 56.

Verveiliging van Spanjestrijders

De mogelijkheid tot beleid tegen terugkerende strijders uit de Spaanse Burgeroorlog ontstond door het ontstaan van een nieuw probleem. Na het uitbreken van het conflict gingen enkele Nederlanders op eigen initiatief naar Spanje. Dit werd aanvankelijk nog gedoogd door de Nederlandse overheid, totdat vanaf eind 1936 de CPN actief vrijwilligers ging werven in opdracht van de Komintern.²⁹ De Inlichtingendienst-Amsterdam attendeerde de overheid hierop met een eigen onderzoek.³⁰ Zo werd door een indicator in de vorm van een specifiek onderzoek, een policy window geopend.

Het verveiligingsproces dat hierdoor werd gestart, is voor een groot deel terug te zien in de media. Enerzijds doen journalisten verslag van politieke ontwikkelingen en anderzijds dragen zij als katalysator bij aan de framing, door beelden te versterken of af te zwakken.³¹ Gezien het gebrek aan parlementaire verslagen, is het dan ook nuttig om populaire media ten tijde van de Spaanse Burgeroorlog te onderzoeken. Hiervoor gebruik ik zoals vermeld *de Telegraaf*, *het Vaderland*, *de Tijd* en *het Volksdagblad/de Tribune*. Aangezien de auteurs van artikelen niet vermeld worden, zal ik de redacties van deze kranten beschouwen als de framende actoren.

In onderzoeken naar het beleid van de Nederlandse overheid tegen Spanjestrijders komen terloops redenen voor de maatregelen en de publieke opinie ten opzichte van Spanjestrijders aan bod.³² Op basis van deze inzichten heb ik diagnostische, prognostische en motiverende frames onderscheiden om te onderzoeken welk van deze frames dominant zijn in de grote Nederlandse kranten. Vervolgens heb ik aan de hand van 115 artikelen geteld hoe vaak deze frames voorkomen. Ik zal de drie categorieën frames plaatsen in relatie tot hun bronnen en, waar mogelijk, tot de visie van de overheid. Tot slot zal ik de dominante frames toelichten.

Diagnostische frames

Tabel 1: Diagnostische frames van terugkerende Spanjestrijders (TS) op basis van Koolen, Dankkaart et al. en Kok, met het aantal keer dat deze voorkomen in de onderzochte krantenartikelen.

Beschrijvingen	Aantal
TS zijn slachtoffer van ronselaars/zijn misleid	26
TS strijden voor democratie en vrijheid/tegen het fascisme/zijn helden	19
TS zijn gevaarlijke communisten/gewelddadige revolutionairen/gewelddadig tegen gelovigen	6

²⁹ Kok, "De norm tegen vreemde krijgsmacht," 54.

³⁰ Dankkaart, et al., *De oorlog begon in Spanje*, 40.

³¹ Dunn Cavelti, *Cyber Security and Threat Politics*, 39.

³² Koolen, "iNo pasaran! – de brigadisten," 53-55; Dankkaart, et al., *De oorlog begon in Spanje*, 40-45; Kok, "De norm tegen vreemde krijgsmacht," 54-58.

De diagnostische frames zijn vrijwel direct te herleiden tot de verschillende kranten. De katholieke *Tijd* beschreef terugkerende strijders uit Spanje als gevaarlijke, gewelddadige communisten. Hoewel zij zich niet volledig achter Franco schaarde, veroordeelde de krant veelal het geweld van communisten tegen de Spaanse kerk.³³ Nederlanders die deelnamen aan de zijde van de republiek werden dan ook doorgaans als gevaarlijke communisten bestempeld.³⁴ Daartegenover staat het diagnostische frame dat de communistische *Tribune/Volksdagblad* uitdroeg, door te schrijven over “vrijwilligers voor de vrijheid”³⁵ en “moedige strijders”³⁶. Deze krant was het partijblad van de CPN en stond dus volledig achter de Internationale Brigades en meevechtende Nederlanders. Zij werden daarom als verdedigers van de democratie en de vrijheid en als dappere strijders tegen het fascisme beschreven. Tot slot schreven *de Telegraaf* en *het Vaderland*, die beide geen hechte affiniteit met de strijdende partijen in Spanje hadden, in neutrale termen over ‘vrijwilligers’ of over slachtoffers van sluwe ronselaars.³⁷ Gebaseerd op verhalen van terugkerende strijders en hun families, werd beschreven hoe arme of werkloze burgers onder valse voorwendselen door doortrapte ronselaars naar Spanje gestuurd waren met het idee daar goedbetaald werk te vinden.³⁸ Onderstaande prent illustreert dit frame perfect. Kortom, enkel *de Tijd* identificeerde terugkerende Spanjestrijders als dreiging.

³³ “Let op de SDAP,” *De Tijd*, 04-08-1936.

³⁴ “Buitenlands overzicht,” *De Tijd*, 24-06-1937.

³⁵ “De plicht der democratische volken,” *de Tribune*, 10-08-1936.

³⁶ “Solidair met Spanje,” *de Tribune*, 02-09-1936.

³⁷ “Van Spanje terug naar het Vaderland,” *De Telegraaf*, 05-08-1938; “Ruim 200 Nederl. vrijwilligers zullen uit Spanje terugkeren,” *Het Vaderland*, 31-10-1938.

³⁸ “Gewetenloze praktijken der ronselaars,” *De Telegraaf*, 28-12-1936; “De ronselarij voor Spanje,” *Het Vaderland*, 15-08-1937.

Figuur 2: Prent uit de Telegraaf, toont (kloksgewijs) 'De leveranciers van menscheijk slachtvee', 'Bedrogen jongens' en 'Wanhopige ouders'.³⁹

³⁹ Louis Raemaekers, "Roode Ronselarij," *de Telegraaf*, 19-08-1937.

Prognostische frames

Tabel 2: Prognostische frames van terugkerende Spanjestrijders (TS) op basis van Koolen, Dankaart et al. en Kok, met het aantal keer dat deze voorkomen in de onderzochte krantenartikelen.

Oplossingen	Aantal
<i>Preventief</i>	36
Ronselaars vervolgen	32
Paspoorten niet verstrekken/ongeldig voor Spanje verklaren	4
<i>Repressief</i>	15
TS denaturaliseren (Nederlanderschap afnemen)	9
TS vervolgen/strafrechtelijk onderzoeken	6

De dagbladen schreven over twee soorten maatregelen tegen Spanjestrijders. Enerzijds werd er preventief opgetreden om te voorkomen dat men naar Spanje kon afreizen. Zowel *de Telegraaf*, *het Vaderland*, als *de Tijd* schreven over het feit dat de overheid geen nieuwe paspoorten zou verstrekken voor werklozen en bestaande paspoorten ongeldig zou verklaren voor reizen naar Spanje. Daarnaast schreven alle drie de kranten over het belang van het aanpakken van ronselaars en de vele instanties waarin dit gebeurde. Zo werd er gepleit voor het aanpakken van ronselaars en werd elke arrestatie van een ronselaar landelijk gepubliceerd.⁴⁰ De overheid deelde deze focus op de rol van ronselaars, zo blijkt uit uitvoerige dossiers van de Centrale Inlichtingendienst. Hierin is veelvuldige correspondentie tussen de politie, het OM, de Consul-Generaal van Parijs en de ministers van Justitie en Buitenlandse Zaken opgenomen over de rol van ronselaars in de stroom van Spanjestrijders.⁴¹

Verder schreven alle drie de genoemde kranten over repressieve maatregelen van de overheid. Zo publiceerden zowel *de Telegraaf* als *het Vaderland* dat terugkerende strijders, indien ze aan de republikeinse zijde gevochten hadden, het Nederlandschap zouden verliezen.⁴² Ook *de Tijd* besteedde aandacht aan de denaturalisatie van terugkeerders.⁴³

⁴⁰ Bijvoorbeeld: “Drie ronselaars gearresteerd te Arnhem,” *De Telegraaf*, 08-09-1937; “Inwoner van Nijmegen gearresteerd,” *De Tijd*, 13-03-1938; “Meer licht in de ronselarijpraktijken.” *Het Vaderland*, 09-09-1937.

⁴¹ Ronselarij voor Spanje, 18 mei 1937, Nationaal Archief (hierna NA), Ministerie van Justitie geheim chronologisch archief oktober 1918 t/m december 1939 (hierna: MJGCA), inventarisnummer 16804. Digitale versie geraadpleegd via Rapporten Centrale Inlichtingendienst 1919-1940, Huygens ING, documentnummer 45656a, <http://resources.huygens.knaw.nl/rapportencentraleinlichtingendienst/data/DetailResultaat?reconstructieid=1379&zoekterm=+++++++%5BRonselarij+voor+Spanje.%5D+++++>. Geraadpleegd op 18 januari 2021.; Werving soldaten voor Spanje, 30 maart 1937, NA, MJGCA, inv. nr. 16804. Digitale versie geraadpleegd via RCI, Huygens ING, doc. nr. 43323a, <http://resources.huygens.knaw.nl/rapportencentraleinlichtingendienst/data/DetailResultaat?reconstructieid=1378&zoekterm=+++++++%5BWerving+soldaten+voor+Spanje.%5D+++++>. Geraadpleegd op 18 januari 2021.

⁴² “Nederlandsche Vrijwilligers in den Spaansche Burgeroorlog,” *Het Vaderland*, 19-07-1938; “Nederl. vrijwilligers in den oorlog in Spanje,” *De Telegraaf*, 19-07-1938.

⁴³ “Vrijwilligers in Spanje, Blijven zij Nederlanders?” *De Tijd*, 16-11-1937.

Daarnaast schreven deze kranten ook over strafrechtelijke onderzoeken naar terugkerende strijders en hun mogelijke vervolging. Het communistische *Volksdagblad* beschreef logischerwijs geen benodigde maatregelen tegen terugkerende strijders, aangezien zij ook niet als dreiging werden gezien. Wel bestreed het meermaals het idee van ronselarij, door te betogen dat iedere strijder vrijwillig ging.⁴⁴

Motiverende frames

Tabel 3: Motiverende frames van terugkerende Spanjestrijders (TS) op basis van Koolen, Dankaart et al. en Kok, met het aantal keer dat deze voorkomen in de onderzochte krantenartikelen.

Redenen	Aantal
Communisten willen in Nederland de strijd voortzetten/revolutie ontketenen	11
Fascisten willen in Nederland de strijd naar Nederland brengen/bedreigen de Nederlandse democratie	9
Non-interventiepact verbiedt buitenlandse strijders	8

De twee tegenovergestelde diagnostische frames worden onderbouwd met vergelijkbare motiverende frames. Zo beschreef *De Tijd* het gevaar dat terugkerende strijders hun strijd in Nederland zouden voortzetten, door vanuit hun communistische idealen in hun thuisland de revolutie te ontketenen. Door een winst van het Volksfront “zou het revolutionaire gevaar in Europa acuut worden”.⁴⁵ Zowel Dankaart et al. als Kok vermoeden dat dit frame ook een belangrijke motiverende factor voor de beleidsvoering van de overheid was.⁴⁶ Hoewel dit niet openlijk werd betoogd, blijkt uit de dossiers van de CI dat het groeiende communisme wel degelijk als dreiging werd ervaren. Zo publiceerde de dienst tussen 1934 en 1939 jaarlijks uitgebreide overzichten van alle communistische organisaties, waarbij in de uitgave van 1937 werd gesteld: “Het communisme blijkt, gezien de vooruitgang in ledental in 1936, daardoor nieuwe kansen te verkrijgen, welke verwezenlijking echter even staatsgevaarlijk zullen zijn als voorheen”⁴⁷

Het Volksdagblad betoogde echter dat Spanjestrijders de Nederlandse samenleving verdedigden, omdat het fascisme na Spanje ook naar Nederland zou overslaan en de democratie zou vernietigen.⁴⁸ Tot slot echoden *de Telegraaf* en *het Volksdagblad* de officiële

⁴⁴ ““Ronselarij,” *Het Volksdagblad*, 20-07-1937; “Over “ronselarij,” *Het Volksdagblad*, 30-09-1937.

⁴⁵ “Revolutionnair gevaar SDAP en CPN,” *De Tijd*, 22-05-1937.

⁴⁶ Dankaart, et al., *De oorlog begon in Spanje*, 42-43; Kok, “De norm tegen vreemde krijgsdienst,” 58.

⁴⁷ Jaarbericht 1937. B. Linksche arbeiders-organisaties. Geheim., 23 maart 1937, NA, Generale Staf (Algemeen Hoofdkwartier), 1914-1940, inv. nr. 1579. Digitale versie geraadpleegd via RCI, Huygens ING, doc. nr. Jaarbericht 1937/B, [⁴⁸ *Het volksdagblad*, 09-03-1938, Italië en Duitsland beginnen een nieuwe grote aanval op Spanje!](http://resources.huygens.knaw.nl/rapportencentraleinlichtingendienst/data/DetailResultaat?reconstruactieid=1741&zoekterm=+++++++Jaargang+1937.+B.+Linksche+arbeiders-organisaties.+Geheim.++++. Geraadpleegd op 18 januari 2021.</p>
</div>
<div data-bbox=)

verklaring van de overheid, die vooral gespitst was op het volgen van het internationale non-interventiepact.⁴⁹ De afspraak om geen buitenlandse steun in de vorm van wapens of manschappen te leveren was hierin de leidende reden voor de genomen maatregelen.

Dominante frames

Op basis van 115 artikelen heb ik de relatieve dominantie van verschillende frames in kaart gebracht. Wat betreft diagnostische frames schetst het meest dominante beeld Spanjestrijders niet als dreiging, maar als slachtoffer. Het gevaar kwam volgens *de Telegraaf* en *het Vaderland* namelijk van de ronselaars die hen misleidden. Daarnaast werden de terugkerende strijders door *het Volksdagblad* vaak als antifascistische helden neergezet. Het enige dreigingsframe, en tevens het minst dominante frame, werd geformuleerd door *de Tijd* en beschreef terugkerende strijders als goddeloze, gewelddadige communisten. Hieruit blijkt dat de bestempeling van terugkerende Spanjestrijders vooral werd bepaald door de ideologische overtuigingen van de redacties en de ontwikkeling van het conflict. *Het Volksdagblad* was door het communistische initiatief achter de strijders zeer positief, terwijl *de Tijd* vanwege geweld tegen de Spaanse kerk zeer negatief was.

Qua prognostische frames werd de vervolging van ronselaars veruit het meest genoemd, met name door *de Telegraaf* en *het Vaderland*. Dit was ook het enige frame waarvoor actief werd gepleit. Tevens beschreven deze kranten samen met *de Tijd* de reeds genomen overheidsmaatregelen wat betreft denaturalisatie en strafrechtelijke vervolging. De nadruk op ronselaars kan worden verklaard vanuit de motieven van terugkeerders en de economische omstandigheden in Nederland. Zo verklaarden veel terugkerende strijders tegenover de Nederlandse overheid dat ze geronseld waren, waarschijnlijk vooral zodat ze sympathie zouden opwekken en niet vervolgd en gednaturaliseerd zouden worden.⁵⁰ Daarnaast had de Beurskrach van 1929 Nederland hard geraakt, met economische crisis en massale werkloosheid als gevolg.⁵¹ Deze grote aantallen werklozen zouden uitermate vatbaar zijn voor beloftes op goedbetaald werk in het buitenland, waardoor ronselarij een aannemelijk scenario was.

De verklaringen van de maatregelen verschilden zeer weinig qua hoeveelheid. Het beeld van *de Tijd* over het gevaar van een communistische revolutie in Nederland was nipt het meest dominant. Hierna noemde *het Volksdagblad* het gevaar van het fascisme en *de Telegraaf* en *het Vaderland* het belang van het non-interventiepact bijna even vaak. Deze motiverende

⁴⁹ “De non-interventie, hoe stuit men de vrijwilligersstroom?” *De Telegraaf*, 01-01-1937; “De burgeroorlog in Spanje en Nederland,” *Het Vaderland*, 05-03-1937.

⁵⁰ Dankkaart, et al., *De oorlog begon in Spanje*, 45-48.

⁵¹ “Kabinet-Colijn II (1933-1935),” PDC Informatie Architectuur, https://www.parlement.com/id/vh8lnhrp8wrv/kabinet_colijn_ii_1933_1935. Geraadpleegd op 18 januari 2021.

frames zijn wat betreft *de Tijd* en *het Volksdagblad* wederom direct terug te leiden op hun ideologische achtergronden. De meer neutrale *Telegraaf* en *het Vaderland* kozen geen kant en echoden de officiële verklaringen van de overheid.

Hoofdstuk 2: Verveiliging en dominante frames van Syriëgangers

Overzicht Syrische Burgeroorlog

Om het fenomeen Syriëgangers en de verveiliging daarvan te begrijpen, is het belangrijk om het conflict in Syrië te begrijpen. De onrust in Syrië begon toen er begin 2011, als onderdeel van de Arabische Lente, protesten ontstonden tegen het totalitaire regime van Bashar al-Assad. De overheid reageerde met grof politiegeweld, waarna de protesten steeds massaler werden. Assad schakelde het leger in en de onrust mondde uit in een gewapende opstand en escaleerde uiteindelijk tot een burgeroorlog.⁵² De oppositie was namelijk zeer verdeeld in verschillende religieuze, politieke en etnische organisaties. Het chaotische strijdtoneel bood regionale machten als Iran, Saudi-Arabië en Turkije, evenals grootmachten zoals de Verenigde Staten en Rusland, de kans om hun invloed in het Midden-Oosten uit te breiden. Mede door deze internationale steun aan verschillende partijen, werd het een complex conflict.⁵³ De burgeroorlog trok eveneens veel buitenlandse strijders. Er is geen algemeen patroon te herkennen in hun beweegredenen, maar pushfactoren als politieke en sociale frustratie en pullfactoren als religieuze overtuiging en een verlangen naar avontuur of een levensdoel worden veel genoemd.⁵⁴

Ook extremistische islamitische organisaties als IS en Jabhat al-Nusra zagen de mogelijkheid om hun macht uit te breiden. Mede door het ontstane machtsvacuüm wisten deze organisaties delen van Syrië onder controle te krijgen en riep IS in 2014 een islamitisch kalifaat uit.⁵⁵ Hierbij pleegde IS allerlei wreedheden tegen zowel militairen als burgers, waaronder etnische zuiveringen en executies.⁵⁶ Veel van deze geweldsplegingen werden online gedeeld, waardoor de acties wereldwijd zichtbaar waren en er op die manier internationale druk ontstond om militair in te grijpen. In 2014 organiseerden de Verenigde Staten een

⁵² Maurits S. Berger, Masha Rademakers, "Allahoe Akbar! – de jihadisten", in *Nederlanders in de heilige oorlog: zoeaven, brigadisten en jihadisten*, red. Maurits S. Berger (Den Haag: Boom Juridische uitgevers, 2015), 72.

⁵³ Eyal Zisser, "Syria – from the six day war to the Syrian civil war," *British Journal of Middle Eastern Studies* 44, nr. 4 (2017): 555-556.

⁵⁴ Berger, Rademakers, "Allahoe Akbar! – de jihadisten," 79-82; Dawson, Amarasingam, Bain, "Talking to Foreign Fighters," 37-38; Jung, "The Search for Meaning in War," 6-7.

⁵⁵ "Terreurgroep ISIS roept kalifaat uit," *Het Parool*, 29 juni 2014, <https://www.parool.nl/nieuws/terreurgroep-isis-roept-kalifaat-uit~b395011b/>. Geraadpleegd op 18 januari 2021.

⁵⁶ Berger, Rademakers, "Allahoe Akbar! – de jihadisten," 74; "Gruwelijke bewijzen van etnische zuiveringen door IS in het noorden van Irak," Amnesty International, 2 september 2014, <https://www.amnesty-international.be/nieuws/gruwelijke-bewijzen-van-etnische-zuivering-door-is-in-het-noorden-van-irak>. Geraadpleegd op 18 januari 2021.; "Honderden executies in Mosul door ISIS-strijders," *De Volkskrant*, 14 juni 2014, <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/honderden-executies-in-mosul-door-isis-strijders~bb79e0f1/>. Geraadpleegd op 18 januari 2021.

interventiemacht van zowel Westerse als Arabische staten, waaronder Nederland, om IS actief te bestrijden.⁵⁷ Na verloop van tijd werd IS teruggedrongen tot het tegen het einde van 2017 enkel nog kleine stukken land bezat en het uiteindelijk begin 2019 geen grondgebied meer beheerste.⁵⁸ Hoewel het kalifaat van IS vandaag de dag is verdwenen en Assad de controle over het grootste deel van het land terug heeft gewonnen, is IS nog actief in verdeelde cellen in het Midden-Oosten en is het conflict nog verre van over.

Verveiliging van Syriëgangers

De mogelijkheid tot beleid werd voornamelijk geboden door een nieuw probleem en niet zozeer door een verandering in het politieke landschap. In het Dreigingsbeeld Terrorisme Nederland (DTN) 32 van de Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid, werd het dreigingsniveau van terrorisme in Nederland namelijk verhoogd naar substantieel, ofwel schaal 4 van 5. Dit werd deels onderbouwd door het gevaar van terugkerende Syriëgangers: “Bovendien kunnen zij (uitreizigers, red.), na terugkeer, met hun ideologische gedrevenheid en praktische gevechtservaring anderen inspireren tot radicalisering en jihadgang. Ook kunnen zij, al dan niet in opdracht van de jihadistische groep waarvoor ze actief waren, een aanslag plegen in Nederland.”⁵⁹ Hiermee werd op basis van formele feedback, namelijk een publicatie van een systematische periodieke evaluatie, een policy window voor het kabinet en de Tweede Kamer geopend.⁶⁰

Naar aanleiding van dit DTN werd een Algemeen Overleg door de vaste commissie Veiligheid en Justitie gevoerd, gevolgd door elf debatten over de aanpak van terugkerende strijders in de periode 2013 tot 2019. De voornaamste framende actoren in deze debatten zijn de ministers Opstelten, Van der Steur, Blok en Grapperhaus van Justitie & Veiligheid, minister Plasterk van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, minister Asscher van Sociale Zaken en Werkgelegenheid en ministers Koenen en Blok van Buitenlandse Zaken. Dit is gebaseerd op de verantwoordelijkheid die zij dragen voor hun beleidsdomeinen, de daarbij horende macht, autoriteit en toegang tot informatie en hun informerende rol ten opzichte van de Tweede Kamer. Daarnaast zijn alle Kamerleden die bijdragen hebben geleverd in de debatten framende actoren, vanwege hun leidende rol in het voorstellen van en vergaren van steun voor beleidsmaatregelen. De rol van mediaprofessionals als framende actoren wordt hier niet

⁵⁷ Berger, Rademakers, “Allahoe Akbar! – de jihadisten,” 74.

⁵⁸ “Islamitische Staat (IS),” Kennisbank Terroristische Organisaties, Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid, gebruikt op 15 januari 2021, <https://kennisbankterrorisme.nctv.nl/organisaties/islamitische-staat-in-irak-en-al-sham-isis>. Geraadpleegd op 18 januari 2021.

⁵⁹ NCTV, *Dreigingsbeeld Terrorisme Nederland 32* (hierna: DTN) (Den Haag, 23 maart 2013), 2.

⁶⁰ Dunn Cavelt, *Cyber Security and Threat Politics*, 34.

meegenomen, omdat de focus op het politieke proces ligt en hierbinnen al een grote verscheidenheid aan actoren bestaat.

Tabel 4: Betrokken Kamerleden die framende actoren waren in het verveiligingsproces van terugkerende Syriëgangers zijn, gebaseerd op de elf onderzochte debatten (zie bijlage 2)

CDA	ChristenUnie	D66	Denk/Groep Kuzu/Öztürk	FvD	GroenLinks	PvdA
Oskam	Segers	Berndsen	Kuzu	Hiddema	Van Oijk	Marcouch
Haersma Buma	Slob	Pechtold	Öztürk		Klaver	Recourt
Van Toorenborg	Drost	Swinkels	Azarkan		Grashoff	Samsom
		Van Tongeren			Buitenweg	Ploumen
		Verhoeven				
		Sjoerdsma				

PvdD	PVV	SP	50Plus	Groep Bontes/Van Klaveren (VNL)	Klein	Monasch	Van Vliet
Thieme	Wilders	Roemer	Krol	Bontes	Klein	Monasch	Van Vliet
Wassenberg	Bosma	Van Raak		Van Klaveren			
	De Graaf	Gesthuizen					

Vanwege de lange duur van het verveiligingsproces en de grote verscheidenheid aan actoren, heb ik op basis van drie representatieve debatten met een vrijwel exclusieve focus op terugkerende strijders uit belangrijke stadia een pilotstudie uitgevoerd. Allereerst is het Algemeen Overleg (AO) van de vaste commissie voor Justitie en Veiligheid naar aanleiding van het DTN 32 op 22 mei 2013 opgenomen, aangezien terugkerende strijders hierin voor het eerst uitvoerig werden besproken.⁶¹ Daarnaast is het Tweede Kamerdebat ‘Aanpak Nederlandse jihadstrijders’ van 4 september 2014 een onderdeel, mede vanwege de aanwijzingen voor radicalisering in Nederland en de reactie op het *Actieprogramma Integrale Aanpak Jihadisme*.⁶² Tot slot is ook het Tweede Kamerdebat ‘Terugkeerders in beeld’ naar aanleiding van de gelijknamige publicatie van de AIVD op 23 februari 2017 benut, mede door de veranderende omstandigheden van het Syrische conflict en IS.⁶³ Na een overzicht van geformuleerde frames gemaakt te hebben, heb ik op basis van alle elf relevante debatten een telling gedaan om te zien hoe vaak elk frame werd genoemd. In onderstaande tabellen is een overzicht van alle frames te zien, met het bijbehorende aantal keren dat dit frame door actoren

⁶¹ Verslag van een Algemeen Overleg (hierna: VAO), Vaste commissie voor Veiligheid en Justitie (hierna: vc-V&J), 2012-2013, 29 754-230, Terrorismebestrijding.

⁶² HTK, Aanpak Nederlandse jihadstrijders; NCTV, *Actieprogramma Integrale Aanpak Jihadisme*, is een overzicht van het beleid tegen de dreiging van jihadisme.

⁶³ HTK, 2016-2017, 57-7 en 57-10, Terugkeerders in beeld.

is geformuleerd. Eerst zal ik de drie categorieën frames plaatsen in het kader van de drie pilotdebatten, waarna ik de meest dominante frames zal toelichten.

Diagnostische frames

Tabel 5: Diagnostische frames van terugkerende Syriëgangers (TS) op basis van de drie pilotdebatten, met het aantal keer dat deze voorkomen in de elf onderzochte debatten.

Risico's en oorzaken	Aantal
<i>Kenmerken van TS</i>	
TS zijn jihadisten/terroristen	55
Ts zijn gehard en geoefend (getraind, kennis van wapens en explosieven)	33
TS zijn verder geradicaliseerd	19
TS zijn psychisch niet in orde/zijn gek	9
TS zijn gedesillusionneerd/gefrustreerd	6
<i>Risico's van terugkeer</i>	
TS zullen aanslagen plegen/dood en verderf zaaien/hebben kwade bedoelingen/zijn gewelddadig	33
TS keren zich tegen de Nederlandse samenleving en rechtstaat, vechten tegen Nederlandse normen en waarden	25
TS zullen radicalisering verspreiden, jihad/moslimextremisme een vaste voet aan de grond in Nederland geven	9
TS vormen een bedreiging voor Joden en Joodse instellingen	9
<i>Oorzaak van risico</i>	
Islam is de oorzaak/bron van geweld, moslimgemeenschap steunt jihad en geweld/islam is inherent gewelddadig	60
Eerdere aanslagen werden door TS gepleegd	33

Bovenstaande diagnostische frames zijn opgedeeld in drie categorieën: risico op basis van kenmerken van terugkerende strijders, mogelijke gevolgen van terugkerende strijders en tot slot de oorzaak van de genoemde risico's. Aanvankelijk werd er tijdens het AO in mei 2013 enerzijds gesproken over het risico dat men geradicaliseerd zou terugkomen, maar anderzijds zou een deel van de terugkeerders wellicht gedesillusionneerd en getraumatiseerd zijn. Daarnaast benadrukte minister Plasterk, hoewel veel sprekers de termen Syriëganger, uitreiziger, jihadist en extremist inwisselbaar gebruikten, ook het feit dat niet alle uitreizigers per definitie jihadisten waren of tegen Westerse waarden vochten, maar enkel tegen het dictatoriale regime wilden vechten.⁶⁴ Op basis van het DTN 32 noemde een groot deel van de sprekers al wel het risico van terugkerende strijders met plannen om de jihad in Nederland voort te zetten, door mensen te ronselen en radicaliseren en eventueel aanslagen te plegen.⁶⁵

⁶⁴ VAO vc-V&J, Terrorismebestrijding, 25.

⁶⁵ NCTV, DTN 32, 2.

Naar aanleiding van de groei van IS en de uitingen van steun aan IS tijdens demonstraties in Den Haag spraken veel actoren in het debat ‘Aanpak Nederlandse jihadisten’ in 2014 hun angst uit over radicalisering in Nederland en de kans dat de jihad een vaste voet aan de grond zou krijgen. Ook karakteriseerden sommige actoren Syriëgangers als gek of psychisch niet in orde. Vanwege de aanslag op een Joods museum in Brussel door een teruggekeerde Franse strijder, werd er aangenomen dat terugkerende strijders aanslagen zouden plegen in hun thuisland en werden Joodse instanties als potentieel doelwit genoemd. Daarnaast worden ook de Nederlandse samenleving, rechtstaat, normen en waarden in toenemende mate genoemd als bedreigde entiteiten. Opvallend is dat zowel het onderscheid tussen jihadisten en terugkerende strijders als het beeld van gedesillusioneerde strijders verdwijnen. Ook legt Geert Wilders (PVV), mede vanwege vermeende steun voor Syriëgangers vanuit de moslimgemeenschap, de oorzaak van de dreiging bij de gehele islam neer.⁶⁶

De AIVD waarschuwt in de publicatie *Terugkeerders in Beeld*, als gevolg van terreinverlies door IS voor een nieuwe golf terugkerende strijders die “ideologisch gehard” en “getraind in het gebruik van wapens en het vervaardigen van explosieven” zijn.⁶⁷ Die risicoschatting wordt in het gelijknamige debat veelvuldig overgenomen. Verder wordt er met het oog op nieuwe oplossingen die worden voorgesteld, af en toe weer onderscheid gemaakt tussen jihadisten en andere terugkerende strijders.

Prognostische frames

Tabel 6: Prognostische frames van terugkerende Syriëgangers (TS) op basis van de drie pilotdebatten, met het aantal keer dat deze voorkomen in de elf onderzochte debatten.

Oplossingen	Specifieke maatregelen	Aantal
Preventief		356
Radicalisering voorkomen		236
	Algemeen	37
	Lokale instanties, actoren en projecten steunen, stimuleren en financieren (wijkagente, scholen, moskeeën, jongerenwerkers, buurthuizen etc.)	55
	Radicale predikers en ronselaars weren, vervolgen en/of denaturaliseren	40
	Racisme, discriminatie en haat tegen moslims tegengaan	32
	Moslimgemeenschap betrekken en benutten	27
	Radicale organisaties verbieden en radicale moskeeën dicht	22
	Online propaganda tegengaan	14
	Verheerlijking van geweld strafbaar maken	9
Internationale samenwerking & uitwisseling van informatie stimuleren en verbeteren		63
IV-diensten, politie en defensie meer financiering bieden en capaciteit vergroten		37

⁶⁶ HTK, Aanpak Nederlandse jihadstrijders, 9.

⁶⁷ Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst, *Terugkeerders in Beeld* (Den Haag, 2017), 5.

Buitenlandse financiering radicale organisaties blokkeren	20
Toezicht op radicaliserende burgers en TS verbeteren	38
<i>Repressief</i>	372
Strafrechtelijk vervolgen	143
Algemeen	63
Aanwezigheid op terroristisch grondgebied strafbaar maken.	39
Terroristische organisatie als vijandelijke krijgsmacht zien en zo deelname strafbaar maken	14
Voorlopige hechtenis verlengen	14
TS actief terughalen om in Nederland te berechten	9
TS berechten als onderdeel van internationaal tribunaal	2
TS als verwarde personen vervolgen	2
Denaturaliseren (Nederlandschap afnemen)	75
Algemeen	52
Alleen bij dubbele nationaliteit	16
Ook bij enkele nationaliteit	7
Grenzen sluiten en betere grenscontroles	54
Administratieve detentie invoeren	40
(Verplichte) deradicalisering stimuleren, exitfaciliteit ontwikkelen	38
Persoonsgerichte aanpak: individuele risicobeoordeling en combinatie van maatregelen toepassen	14
Sociale hulp intrekken (uitkeringen, studiefinanciering etc.)	8

Bovenstaande prognostische frames zijn opgedeeld in preventieve en repressieve maatregelen, met daartussen de maatregelen over toezicht met dubbele werking. Tijdens het eerste AO waren slechts tientallen mensen naar Syrië afgereisd, dus preventie speelde een grote rol.⁶⁸ Verschillende Kamerleden betoogden het aanpakken van ronselaars, radicale organisaties en hun buitenlandse financierders en het belang van lokale instanties en actoren. Qua repressie werden denaturalisatie en strafrechtelijke vervolging voorgesteld, specifiek het denaturaliseren van mensen met dubbele paspoorten en het strafbaar stellen van deelname aan een terroristische organisatie. Daarnaast wordt het belang van internationale samenwerking benadrukt.

In 2014 lag er een grotere nadruk op het voorkomen van radicalisering. De focus op lokale instanties en actoren en het aanpakken van ronselaars werd uitgebreid door het betrekken van de moslimgemeenschap en het weren van haatpredikers. Voornamelijk Van Haersma Buma (CDA) noemde in dit kader het tegengaan van online propaganda en het vervolgen van geweldsverheerlijking.⁶⁹ Daarnaast betoogden meerdere actoren een groter budget voor de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten en politie. Als reactie op het diagnostische frame over de inherente gewelddadigheid van de islam, pleitten verschillende politici voor het tegengaan van racisme en discriminatie tegen de islam. Politiek rechtse actoren voegden

⁶⁸ VAO vc-V&J, Terrorismebestrijding, 25.

⁶⁹ HTK, Aanpak Nederlandse jihadstrijders, 3-6.

administratieve detentie (VNL) en een strenger grensbeleid (PVV) toe aan de repressieve portefeuille, veelal in relatie tot de vluchtelingenstroom waarover beiden al een sterke mening hadden. Ook werd er gepleit voor verbeterd toezicht van zowel radicaliserende burgers als terugkerende strijders.

Vanwege de nieuwe stroom terugkeerders bestaande uit onder andere vrouwen en kinderen, werden nieuwe praktische strafrechtelijke maatregelen besproken, bijvoorbeeld door middel van een verlengde voorlopige hechtenis, een internationaal tribunaal of het actief escorteren van strijders naar Nederland. In dit kader werd ook de mogelijkheid tot (verplichte) deradicalisering voorgesteld als maatregel.

Motiverende frames

Tabel 7: Motiverende frames van terugkerende Syriëgangers (TS) op basis van de drie pilotdebatten, met het aantal keer dat deze voorkomen in de elf onderzochte debatten.

Reden	Aantal
Aanslagen in Europa/"Nederland is de volgende"	66
Deelname aan gruweldaden (executies, genocide, onthoofdingen, verkrachtingen)	16
Tikkende tijdbommen (kwestie van tijd/explosief gevaar)	14
TS vechten tegen de Nederlandse krijgsmacht/hebben Nederland de oorlog verklaard/steunen de vijand van de Nederlandse krijgsmacht	11

Aanvankelijk werden de voorgestelde maatregelen veelal gerechtvaardigd door de beelden die in de (sociale) media rondgingen van gruwelijkheden als onthoofdingen en verkrachtingen door IS, waaraan terugkerende strijders blootgesteld zouden zijn en mogelijk deelgenomen hadden. Daarnaast ontstond het beeld van terugkerende strijders als tikkende tijdbommen. Deze prominente metafoor en andere vergelijkbare uitingen tonen de aanname dat het gevaar van terugkerende strijders onvermijdelijk en destructief was.

In de debatten van 2014 en 2017 werden terugkerende strijders veelal in verband gebracht met eerdere aanslagen in Europa. De aanslagen in Brussel (2014 en 2016) en de aanslagen in Parijs op Charlie Hebdo (begin 2015) en de vijfvoudige aanslagen in Parijs in november 2015, dienden hierbij veelal als voorbeelden van wat terugkerende strijders in Nederland zouden kunnen aanrichten. Daarnaast werd vanwege de actieve militaire inzet van de Nederlandse Krijgsmacht vanaf 2014, ook veelvuldig gesproken over het feit dat terugkerende strijders tegen het Nederlandse leger hadden gevochten of minstens de vijand van het leger hadden gesteund.

Dominante frames

Op basis van elf plenaire debatten en één algemeen overleg waarin terugkerende strijders in verschillende mate het onderwerp waren, heb ik in kaart gebracht hoe vaak bepaalde frames worden geformuleerd. Wat betreft diagnostische frames is het opvallend dat de termen Syriëganger, jihadist en terrorist veelal inwisselbaar worden gebruikt. Aanvankelijk wordt nog onderscheid gemaakt tussen mensen die tegen Assad willen vechten en mensen die actief de jihad willen steunen. Vanaf 2017 wordt dit, gericht op vervolging op basis van terroristische activiteiten, weer mondjesmaat gedaan, maar gedurende de gehele periode 2013-2019 is het frame dat terugkerende strijders jihadisten en terroristen zijn dominant. Hierbij spelen de gevechtstraining en radicalisering van terugkerende strijders een grote rol. De frames dat zij aanslagen zullen plegen tegen de Nederlandse samenleving en rechtstaat zijn eveneens dominant. Het aanwijzen van de gehele islam als schuldige, blijkt ook een dominant frame. Het is hierbij echter belangrijk om te vermelden dat enkel actoren van de PVV dit benoemen en dat de meerderheid van de actoren de dreiging baseert op eerdere aanslagen door teruggekeerde strijders. Hiermee is dit frame in aantal dominant, maar zijn de eerdere aanslagen de heersende visie van de meerderheid van de actoren.

De dominante prognostische frames zijn gedurende de hele periode zowel preventief als repressief, waarbij de repressieve kant een kleine meerderheid kent.⁷⁰ Aan de preventieve kant is het voorkomen van radicalisering veruit het meest dominant, waarbij de focus vooral ligt op de rol van lokale instanties en actoren en het aanpakken van ronselaars en radicale predikers. Daarnaast is de verbetering van internationale samenwerking een dominant frame. Wat betreft repressieve maatregelen is strafrechtelijke vervolging verreweg het meest voorkomend, waarbij de specifieke maatregelen vooral afhankelijk zijn van de status van het conflict en de juridische mogelijkheden. Daarnaast is het denaturaliseren van terugkerende strijders een dominant frame, door vrijwel alle actoren gesteund.

Tot slot dienen eerdere aanslagen in Europa ondersteund door het beeld ‘dit kan ons ook overkomen’ met afstand als het belangrijkste motiverende frame. Daarnaast worden de gruweldaden van IS die via sociale media werden verspreid, veel genoemd als motiverend frame.

⁷⁰ Totaal preventief: 356, totaal repressief: 372; zie tabel 6.

Hoofdstuk 3: Vergelijking dominante frames

In de voorgaande hoofdstukken heb ik de dominante frames in de beveiligingsprocessen van Spanjestrijders en Syriëgangers in kaart gebracht, kort weergegeven in onderstaande tabel.

Tabel 8: Overzicht dominante frames in de beveiligingsprocessen van terugkerende strijders uit Spanje & Syrië.

	Spanje	Syrië
Diagnostisch	<ul style="list-style-type: none"> • TS zijn slachtoffers van ronselaars 	<ul style="list-style-type: none"> • TS zijn jihadisten/terroristen • TS zullen aanslagen plegen tegen de Nederlandse samenleving • Inherent gewelddadige islam is de oorzaak (dominant) • TS hebben vaker aanslagen gepleegd (heersende visie)⁷¹
Prognostisch	Preventief (overtuigend dominant): <ul style="list-style-type: none"> • Ronselaars vervolgen Repressief: <ul style="list-style-type: none"> • TS denaturaliseren 	Preventief: <ul style="list-style-type: none"> • Voorkomen radicalisering (d.m.v. lokale aanpak en ronselaars vervolgen) Repressief (nipt dominant): <ul style="list-style-type: none"> • TS strafrechtelijk vervolgen
Motiverend	<ul style="list-style-type: none"> • Communistische revolutie in Nederland 	<ul style="list-style-type: none"> • Eerdere aanslagen in Europa/“Nederland is de volgende”

Verschillen

Er bestaat een aantal belangrijke verschillen tussen de dominante frames in beide casussen. Allereerst is het zeer opvallend dat hoewel de overheid tegen beide groepen terugkerende strijders beleid heeft gevoerd, de terugkerende Spanjestrijders veelal niet als dreiging werden bestempeld. Het meest dominante beeld ziet hen namelijk als misleide slachtoffers, terwijl het enige echte dreigingsframe van ‘gewelddadige communisten’ zoals geformuleerd door *de Tijd*, weinig voorkomt. Syriëgangers werden daarentegen consequent als dreiging voor de nationale veiligheid beschouwd vanwege hun jihadistische ideologie en potentiële aanslagen. Hiervoor zijn twee verklaringen waarschijnlijk. Ten eerste hadden Spanjestrijders ideologische medestanders in zowel de Nederlandse samenleving als de politiek. Er waren namelijk veel

⁷¹ Zie hoofdstuk 2, Dominante frames.

socialistische en communistische organisaties en politieke partijen die de strijd tegen Franco openlijk steunden. Daarentegen kende de Nederlandse politiek geen enkele moslimfundamentalist of aanhangers van islamitisch extremisme. Door dit gebrek aan tegengeluid vanuit medestanders, was de bestempeling van terugkerende strijders als nationale dreiging snel en makkelijk gemaakt. Ten tweede was de Nederlandse overheid niet actief betrokken in de Spaanse Burgeroorlog en was zij zelfs onderdeel van een non-interventieverdrag. Echter, in Syrië en Irak mengde de Nederlandse overheid zich actief in het conflict als onderdeel van een internationale coalitie. Daarom waren mensen die bij organisaties als IS hadden gevochten automatisch vijand van de staat en waren terugkerende Spanjestrijders enkel overtreders van de wet. Zo blijkt dat de relatie van de overheid tot zowel terugkerende strijders als het conflict waarin zij vochten, grote invloed heeft op de framing.

Daarnaast waren de prognostische frames tijdens de Spaanse Burgeroorlog vooral preventief, terwijl voor Syriëgangers repressie dominant was. Hierbij is het opvallend dat in de Spanjecasus strafrechtelijke vervolging van ronselaars dominant is, terwijl wat betreft Syrië de terugkerende strijders zelf vervolgd zouden moeten worden. Een verklaring hiervoor is het verschil in zichtbaarheid van het conflict en de gruwelijkheden daarbinnen. Waar Spanjestrijders nog een misleidend, geromantiseerd beeld konden krijgen van het conflict waaraan ze zouden deelnemen, waren de wreedheden in de Syrische Burgeroorlog via (sociale) media overal te zien. Hierdoor was het moeilijker om de schuld op ronselaars af te schuiven. Opvallend is wel dat in allebei de conflicten het idee van gedesillusioneerde terugkeerders na verloop van tijd verdween, omdat er in beide gevallen vanwege de groeiende hoeveelheid beschikbare informatie geen sprake meer zou kunnen zijn van onwetendheid of misleiding.

Overeenkomsten

Ondanks het grote verschil in tijd en plaats, zijn er verschillende belangrijke overeenkomsten vast te stellen. Allereerst reduceerden framende actoren de terugkerende strijders ongeacht hun talloze motieven in beide casussen veelal tot één of twee groepen en motivaties. Zo werden alle Spanjestrijders antifascistische helden of gewelddadige communisten en werden alle Syriëgangers jihadisten en terroristen. Deze tendens is verklaarbaar door de fundamentele aspecten van discursieve dominantie: noemen, koppelen en duiden. Om een dominant discours te formuleren en daarmee overtuigend te zijn, moeten actoren een nieuwe term ontwikkelen, zoals Spanjestrijder of Syriëganger, en deze koppelen aan bestaande negatieve connotaties, zoals gewelddadige revolutie of terrorisme, en de discussie domineren.⁷² Het consequent verwisselen van een nieuwe term als Syriëganger met bestaande negatieve termen

⁷² M. Townson, *Mother-Tongue and Fatherland: Language and Politics in Germany* (Manchester: Manchester University Press, 1992), 25-26.

als jihadist en terrorist, benadrukt zo de urgentie en existentiële dreiging van het nieuwe fenomeen.⁷³

Ten tweede was er in beide casussen veel aandacht voor ronselaars. Uit de vergelijking blijkt dat ongeacht de vermeende dreiging van buitenlandse strijders, het ronselen van burgers voor een buitenlandse krijgsmacht als problematisch wordt ervaren. Dankaart vermoedt dat deze focus wat betreft Spanjestrijders voortkwam uit een angst voor een oncontroleerbaar internationaal netwerk.⁷⁴ De angst van verschillende actoren in de Syriëcasus voor de verspreiding van radicalisering, de ‘vaste voet aan de grond’ van jihadisme in Nederland en de steun van de islamitische bevolking, ondersteunen deze redenering. Ronselaars zijn, meer dan de strijders zelf, de belichamingen van een dergelijk oncontroleerbaar netwerk dat kan leiden tot geweld, dus pleiten actoren in beide casussen voor hun vervolging.

Ten derde was denaturalisatie van terugkerende strijders ook een overeenkomstige voorgestelde maatregel. In beide gevallen werd gepleit voor het afpakken van het Nederlanderschap. In de Spanjecasus was dit vooral gericht op het ontnemen van politieke invloed. Het verliezen van het burgerschap betekende namelijk dat men niet meer mocht stemmen of deelnemen aan politieke organisaties. Dit werkte daarom uitstekend tegen de angst voor het groeiende communisme. Spanjestrijders mochten echter nog wel terugkeren naar Nederland en werk zoeken, zij ontvingen hiervoor zelfs overheidssteun.⁷⁵ Tegen de dreiging van Syriëgangsters werd het ontnemen van het Nederlanderschap ook veelvuldig bepleit, maar dan in het kader van het tegen gaan van aanslagen. Naast de wens hen te vervolgen, zouden Syriëgangsters Nederland niet meer binnen moeten kunnen komen om zo te voorkomen dat zij geweld tegen de samenleving zouden kunnen gebruiken. Hieruit blijkt dat verschil in de vermeende aard en ernst van de ideologische strijd in het thuisland, de bepleite toepassing van gelijke maatregelen beïnvloedt.

Tot slot werden maatregelen in beide casussen gemotiveerd vanuit een angst dat terugkerende strijders hun ideologische strijd voort zouden zetten in Nederland. Hierbij wordt het buitenlandse conflict gezien als voorproef op het mogelijke gevecht in het thuisland. Zouden Spanjestrijders terugkeren, dan zou de goddeloze communistische revolutie ontketend worden. Zouden Syriëgangsters terugkeren, dan zou de gewelddadige jihad in Nederland losbarsten. Deze redenering is te verklaren vanuit verveiligingstheorie. Uit onderzoek is namelijk gebleken dat verveiligende actoren de neiging hebben om dreigingen te ‘actoriseren’, oftewel dreigingen te koppelen aan actoren, ook al kan de dreiging ontstaan uit structurele omstandigheden.⁷⁶ Zo wordt de abstracte dreiging van ‘het communisme’ of ‘de jihad’, ontstaan

⁷³ Dunn Cavelti, *Cyber Security and Threat Politics*, 27.

⁷⁴ Dankaart, et al., *De oorlog begon in Spanje*, 42-43.

⁷⁵ Koolen, “iNo pasaran! – de brigadisten,” 61.

⁷⁶ Dunn Cavelti, *Cyber Security and Threat Politics*, 32.

door bijvoorbeeld sociaaleconomische omstandigheden en ideologische radicalisering, concreet en direct gemaakt door deze te koppelen aan actoren zoals terugkerende strijders. Dit is bijzonder effectief bij niet-statelijke actoren, waaronder buitenlandse strijders, omdat hierbij het onderscheid tussen interne en externe dreiging vervaagt en het toewijzen van verantwoordelijkheid aan private of publieke domeinen moeilijk is. Dit creëert onzekerheid en angst en heeft daarmee een hoge potentie tot mobilisering.⁷⁷

Belangrijkste bevindingen

Kortom, de belangrijkste verschillen hebben vooral contextuele verklaringen. Zo is de relatie tussen terugkerende strijders en de overheid, wat betreft ideologie, belangrijk. Ook de houding van de overheid ten opzichte van het conflict in kwestie heeft invloed op de dominante frames. Tot slot speelt de zichtbaarheid door middel van ontwikkelde technologie en mediaplatformen een grote rol in de framing van terugkerende strijders.

Ondanks het gat in de tijd tussen de Spaanse en Syrische Burgeroorlogen en de verschillende contexten waarin zij werden uitgevochten, is er ook continuïteit te herkennen in de framing in de verveiligingsprocessen van beide groepen terugkerende strijders. Zo blijkt dat de ongenueanceerde terminologie over beide groepen doordacht en doelgericht is. Ook blijkt uit de inzet en motivering van vergelijkbare maatregelen dat de conflicten waarin strijders deelnemen, worden gezien als voorbode van een mogelijke ideologische strijd in het thuisland. Dit komt voort uit het feit dat buitenlandse strijders als fenomeen vanwege verschillende aspecten van verveiligingstheorie, uitermate gevoelig zijn voor framing als concrete uitingen van existentiële dreigingen.

⁷⁷ Dunn Cavelty, *Cyber Security and Threat Politics*, 32.

Conclusie

Uit dit onderzoek is gebleken dat er een aantal grote verschillen bestaan tussen de framing in de verveiligingsprocessen van terugkerende strijders uit de Spaanse en Syrische Burgeroorlogen. Deze zijn vooral te verklaren vanuit de context van beide conflicten. Zo heeft de verhouding tussen de ideologische overtuigingen van de overheid en die van de terugkerende strijders grote invloed op de framing van terugkerende strijders. Daarnaast is ook de relatie tussen de overheid en het conflict in kwestie van belang. Tot slot beïnvloedt de zichtbaarheid van een conflict, op basis van beschikbare technologie en media, de mate waarin terugkerende strijders verantwoordelijk worden gehouden voor hun handelingen.

Echter, er zijn ook verklaarbare continuïteiten te herkennen tussen de framing in de processen. Uit beide casussen blijkt dat de ongenueanceerde terminologie over terugkerende strijders, weloverwogen en gericht op overtuigingskracht is. Daarnaast worden de conflicten waarin terugkerende strijders hebben gevochten, bestempeld als voorbodes van een ideologische strijd in hun thuisland. Dit is geworteld in het feit dat terugkerende strijders geschikt zijn om te bestempelen als concrete belichamingen van structurele problemen en angsten. Daarbij zijn terugkerende strijders een bijzonder effectief fenomeen in het mobiliseren van steun voor nieuw beleid.

Kortom, de framing van terugkerende Syriëgangers als existentiële dreiging door politici in het afgelopen decennium, verschilt vanwege contextuele aspecten van de framing van terugkerende Spanjestrijders. Desondanks is deze framing vergelijkbaar met die in de Spanjecasus, vanwege effectieve theoretische processen gericht op het vergaren van steun.

Deze conclusies sluiten aan bij Tammikko's inzichten over het belang van perceptie en het binnenlandse politieke landschap in de beleidsvorming tegen terugkerende strijders.⁷⁸ Ook Baker-Beall's bevindingen over de Europese bestempeling van buitenlandse strijders als 'terroristen' en de koppeling van de dreiging aan grensbeleid en het 'buiten houden' van terugkerende strijders worden ondersteund in de Nederlandse casus, waarbij dit onderzoek aanvullend inzicht biedt in de vorming van deze beelden. Echter voert repressief beleid de boventoon in Nederland, terwijl op Europees niveau preventie dominant is.⁷⁹ Ook biedt het gebruik van het relatief nieuwe analytisch model waarin verveiliging, framing en agendasetting zijn opgenomen, in zowel de individuele casussen als in hun vergelijking, origineel inzicht in de processen voorafgaand aan beleid tegen terugkerende strijders. Hiermee vult het ook de

⁷⁸ Tammikko, "The Threat of Returning Foreign Fighters," 857.

⁷⁹ Baker-Beall, "The threat of the 'returning foreign fighter'," 449-450; Pěčková, "Securitization of the Veteran Effect," 78.

onderzoeken van Dankaart et al., Kok, Berger, Schuurman en Bakker en Wittendorp et al. aan.⁸⁰

Daarnaast kunnen de inzichten uit dit onderzoek nuance en context bieden in het huidige maatschappelijk debat over het beleid rondom terugkerende Syriëgangers en hun gezinnen. Zo is het belangrijk om te realiseren dat de termen als ‘terugkerende jihadisten’, ‘jihadbruiden’ en ‘kalifaatkinderen’ een overtuigend doel hebben en dat de dreiging van deze individuen niet per definitie reëel en zeker niet objectief is. Deze dreigingsbeelden zijn namelijk het resultaat van een doordacht, doelgericht proces en zijn veelal gebaseerd op de ideologieën van actoren en hun angsten voor structurele problemen.

Dit onderzoek is echter op verschillende manieren beperkt. Zo heeft het relatieve gebrek aan relevant bronmateriaal voor de Spanjecasus, vanwege zowel de lockdown als het feit dat er simpelweg minder beschikbaar is, geleid tot een gedeeltelijk scheve vergelijking. Het is daarom belangrijk om verder vergelijkend onderzoek te doen aan de hand van andere casussen, zoals bijvoorbeeld de Bosnische Burgeroorlog. Verder is de rol van de media in de Syriëcasus buiten beschouwing gelaten. Daarom zou nieuw onderzoek naar de rol van journalisten en opiniemakers in de framing van terugkerende Syriëgangers, nuttig zijn. Tot slot is dit onderzoek beperkt tot de framing van de twee groepen strijders in Nederland. Onderzoek naar de framing van terugkerende Spanjestrijders en Syriëgangers, zowel apart als in vergelijkend perspectief, op Europees niveau, zou daarom een nuttig vervolg zijn.

⁸⁰ Dankaart, et al., *De oorlog begon in Spanje*; Kok, “De norm tegen vreemde krijgsmacht”; Berger, *Nederlanders in de heilige oorlog*; Schuurman, Bakker, “Reintegrating jihadist extremists,”; Wittendorp, et al., “Strijd op meerdere fronten.”

Bijlage 1: Bronnen frameonderzoek Spanjestridders

De Telegraaf:

- “Ronselaars voor Spanje in ons land!” *De Telegraaf*, 08-12-1936.
- “Ronselaars voor Spanje in Nederland.” *De Telegraaf*, 09-12-1936.
- “De Justitie houdt ronselaars in het oog.” *De Telegraaf*, 10-12-1936.
- “Strafrecht en ronselaar.” *De Telegraaf*, 12-12-1936.
- “Ronselarij in ons land; Nooter gearresteerd.” *De Telegraaf*, 24-12-1936.
- “Gewetenloze praktijken der ronselaars.” *De Telegraaf*, 28-12-1936.
- “De non-interventie, hoe stuit men de vrijwilligersstroom?” *De Telegraaf*, 01-01-1937.
- “Leen niet het oor aan ronselaars!” *De Telegraaf*, 06-01-1937.
- “Jef Last mag niet spreken te Haarlem.” *De Telegraaf*, 06-01-1937.
- “Opgepast voor ronselaars.” *De Telegraaf*, 07-01-1937.
- “Ronselaars brengen het niet ver.” *De Telegraaf*, 10-01-1937.
- “Geronselden terug in hun vaderland.” *De Telegraaf*, 11-01-1937.
- “Jongen uit Den Helder in handen van ronselaars gevallen?” *De Telegraaf*, 25-01-1937.
- “De Paspoorten voor Spanje.” *De Telegraaf*, 05-03-1937.
- “Acht Zaandammers verdwenen in enkele weken tijds.” *De Telegraaf*, 14-07-1937.
- “Ronselaarslijsten aan de kaak gesteld.” *De Telegraaf*, 18-07-1937.
- “Communistisch voorman verdacht van ronselarij.” *De Telegraaf*, 27-07-1937.
- “Naar Spanje gelokt en uit Spanje ontsnapt.” *De Telegraaf*, 01-08-1937.
- “Ronselen nog steeds in gang. Weer vier Zaandammers achterhaald.” *De Telegraaf*, 09-08-1937.
- “Schuldig aan ronselarij?” *De Telegraaf*, 11-08-1937.
- “Slachtoffers der sluwe ronselaars.” *De Telegraaf*, 13-08-1937.
- “Op brutale manier is in Haarlem geronseld.” *De Telegraaf*, 14-08-1937.
- “Dezelfde ronselaars aan het werk te Haarlem en Zaandam.” *De Telegraaf*, 18-08-1937.
- “Ook een jongen uit Arnhem geronseld.” *De Telegraaf*, 19-08-1937.
- “Slachtoffers van de ronselaars.” *De Telegraaf*, 30-08-1937.
- “Drie ronselaars gearresteerd te Arnhem.” *De Telegraaf*, 08-09-1937.
- “Weer een slachtoffer der ronselaars?” *De Telegraaf*, 08-09-1937.
- “Verdacht van ronselarij.” *De Telegraaf*, 05-12-1937.
- “Bemiddeling verleend om te vechten in Spanje.” *De Telegraaf*, 16-12-1937.
- “Nederl. vrijwilligers in den oorlog in Spanje.” *De Telegraaf*, 19-07-1938.
- “Proces-verbaal tegen ronselaar.” *De Telegraaf*, 25-10-1938.
- “Nederlandse vrijwilligers uit Spanje.” *De Telegraaf*, 29-10-1938.
- “Nederlandsche strijders verlaten Barcelona.” *De Telegraaf*, 02-12-1938.
- “Nog vier vrijwilligers uit Spanje teruggekeerd.” *De Telegraaf*, 12-12-1938.

De Tijd

- “De “toenadering” van de SDAP.” *De Tijd*, 31-07-1936.
- “Let op de SDAP.” *De Tijd*, 04-08-1936.
- “De gevaarlijke democratie.” *De Tijd*, 20-08-1936.
- “De vlag van Marx.” *De Tijd*, 02-09-1936.
- “Geen coalitie.” *De Tijd*, 12-11-1936.
- “Waarschuwing.” *De Tijd*, 30-11-1936.
- “Gemarteld volk.” *De Tijd*, 01-12-1936.
- “De strijd in Spanje.” *De Tijd*, 09-12-1936.
- “Ronselaars voor Rood Spanje.” *De Tijd*, 09-12-1936.

- “Het ronselen van werkloozen.” *De Tijd*, 25-12-1936.
- “Wacht u voor de ronselaars.” *De Tijd*, 06-01-1937.
- “Jef Last vreemdeling.” *De Tijd*, 06-01-1937.
- “Handelaars in mensen.” *De Tijd*, 23-01-1937.
- “Tegen het ronselen.” *De Tijd*, 13-02-1937.
- “Reizen naar Spanje.” *De Tijd*, 19-02-1937.
- “Nederland en Spanje.” *De Tijd*, 03-04-1937.
- “De nieuwe ‘Tribune’.” *De Tijd*, 21-04-1937.
- “Revolutionnair gevaar SDAP en CPN.” *De Tijd*, 22-05-1937.
- “Buitenlands overzicht.” *De Tijd*, 24-06-1937.
- “Ronselarij voor Spanje?” *De Tijd*, 22-07-1937.
- “Gevaren van ronselarij.” *De Tijd*, 24-07-1937.
- “Weer een ronselaar in arrest.” *De Tijd*, 27-07-1937.
- “Ronselarij voor het Spaansche ‘regeringsleger’.” *De Tijd*, 31-07-1937.
- “De misleiding.” *De Tijd*, 21-08-1937.
- “Ronselaars voor Spanje.” *De Tijd*, 26-08-1937.
- “De drijver.” *De Tijd*, 31-08-1937.
- “Ronselaars gepakt.” *De Tijd*, 09-09-1937.
- “De ronselarij.” *De Tijd*, 10-09-1937.
- “Vrijwilligers – En anderen.” *De Tijd*, 14-09-1937.
- “Een antwoord ‘dat geen antwoord is’.” *De Tijd*, 07-10-1937.
- “Ronselaars gepakt.” *De Tijd*, 08-10-1937.
- “Verdacht van ronselarij.” *De Tijd*, 19-10-1937.
- “Ronselaar gestraft.” *De Tijd*, 19-10-1937.
- “Vrijwilligers in Spanje, Blijven zij Nederlanders?” *De Tijd* 16-11-1937.
- “Aanwerving voor vreemden krijgsdienst.” *De Tijd*, 11-12-1937.
- “Inwoner van Nijmegen gearresteerd.” *De Tijd*, 13-03-1938.
- “Tegen het Communisme.” *De Tijd*, 31-03-1938.

Het Vaderland

- “Een communistische ronselaar voor den Spaanschen krijgsdienst te Amsterdam aangehouden.” *Het Vaderland*, 25-12-1936.
- “De burgeroorlog in Spanje?” *Het Vaderland*, 06-01-1937.
- “Verdacht van ronselarij.” *Het Vaderland*, 14-01-1937.
- “De roode hulptroepen voor Spanje.” *Het Vaderland*, 12-01-1937.
- “Verdacht van ronselarij.” *Het Vaderland*, 26-02-1937.
- “De burgeroorlog in Spanje en Nederland.” *Het Vaderland*, 05-03-1937.
- “Vreemde krijgsdienst en Nederlanderschap.” *Het Vaderland*, 05-03-1937.
- “Vervoer van wapens of vrijwilligers naar Spanje.” *Het Vaderland*, 04-06-1937.
- “Gevaren in ronselarij voor Spanje.” *Het Vaderland*, 24-07-1937.
- “De ronselarij voor Spanje.” *Het Vaderland*, 15-08-1937.
- “Meer licht in de ronselarijpraktijken.” *Het Vaderland*, 09-09-1937.
- “Ronselarij te Beverwijk.” *Het Vaderland*, 16-09-1937.
- “Verdacht van ronselarij.” *Het Vaderland*, 18-10-1937.
- “Ronselarij.” *Het Vaderland*, 02-06-1938.
- “De Nederlandsche vrijwilligers in Spanje.” *Het Vaderland*, 08-07-1938.
- “Nederlandsche Vrijwilligers in den Spaansche Burgeroorlog.” *Het Vaderland*, 19-07-1938.
- “Nederlandsche vrijwilligers terug uit Spanje.” *Het Vaderland*, 30-09-1938.

- “Terugzending van Nederl. vrijwilligers uit Spanje.” *Het Vaderland*, 29-10-1938.
“De uit Spanje gekomen Nederlandsche vrijwilligers.” *Het Vaderland*, 08-12-1938.
“Nederlandsche vrijwilligers in Spanje.” *Het Vaderland*, 07-01-1939.

Het Volksdagblad

- “Spaanse gezant terug.” *Het volksdagblad*, 25-06-1937.
“Het eind der non-interventie in zicht?” *Het volksdagblad*, 02-07-1937.
““Ronselarij”.” *Het volksdagblad*, 20-07-1937.
“De Sowjet-Unie zegt: Neen.” *Het volksdagblad*, 07-08-1937.
“Over “ronselarij” – En vrijwillige dienstneming.” *Het volksdagblad*, 30-09-1937.
“Vrijwilligers schrijven uit Spanje.” *Het volksdagblad*, 04-10-1937.
“Minister Goseling over Spanje.” *Het volksdagblad*, 05-10-1937.
“Verklaring van Teunisse.” *Het volksdagblad*, 08-10-1937.
“Een vonnis en een veroordeling.” *Het volksdagblad*, 20-10-1937.
“Helpt Asturië!” *Het volksdagblad*, 27-10-1937.
“De “non-interventie”.” *Het volksdagblad*, 21-10-1937.
“Ronselarij? Neen, provocatie!” *Het volksdagblad*, 19-11-1937.
“Nederlandse vrijwilligers schrijven uit Spanje.” *Het volksdagblad*, 20-12-1937.
“Prachtig geslaagde Lenin Herdenking te Amsterdam.” *Het volksdagblad*, 25-01-1938.
“Italië en Duitsland beginnen een nieuwe grote aanval op Spanje!” *Het volksdagblad*, 09-03-1938.
“De vrijwilligers der vrijheid.” *Het volksdagblad*, 18-07-1938.
“Internationale Brigade keert terug – Handen af van de Vrijwilligers.” *Het volksdagblad*, 24-09-1938.
“La Pasionaria groet de vertrekkende vrijwilligers.” *Het volksdagblad*, 25-10-1938.
“Spanje-vrijwilligers begroeten ons.” *Het volksdagblad*, 01-11-1938.
“Indrukwekkende ontvangst der oud-strijders uit Spanje.” *Het volksdagblad*, 06-12-1938.
“Tien gewonde vrijwilligers keren terug.” *Het volksdagblad*, 19-12-1938.
“Spanje-vrijwilligers uit Heerlen betuigen hun dank.” *Het volksdagblad*, 20-12-1938.
“Een trotse arbeiderszoon viel.” *Het volksdagblad*, 13-01-1939.
“Tegen de aanslag op de Nederlandse democratie!” *Het volksdagblad*, 09-02-1939.

Bijlage 2: Bronnen frameonderzoek Syriëgangers

Pilotstudie

Verslag van een Algemeen Overleg, Vaste commissie voor Veiligheid en Justitie, 2012-2013, 29 754-230, Terrorismebestrijding.

Verslag der handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal, 2013-2014, 105-2 en 105-6, Aanpak Nederlandse jihadstrijders.

Verslag der handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal, 2016-2017, 57-7 en 57-10, Terugkeerders in beeld.

Overige debatten

Verslag der handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal, 2012-2013, 87-27, Dreigingsbeeld Terrorisme Nederland.

Verslag der handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal, 2014-2015, 42-7 Aanslag in Parijs.

Verslag der handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal, 2015-2016, 27-3, Aanslagen in Parijs.

Verslag der handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal, 2015-2016, 47-9, Terugkerende Syriëgangers en infiltratie door ISIS in de vluchtelingenketen.

Verslag der handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal, 2015-2016, 74-2 en 74-7, Aanslagen in Brussel.

Verslag der handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal, 2015-2016, 82-3, Bestuurlijke maatregelen terrorismebestrijding.

Verslag der handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal, 2016-2017, 92-23, Terrorismebestrijding.

Verslag der handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal, 2017-2018, 52-9, Strafrechtelijke aanpak terrorisme.

Verslag der handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal, 2018-2019, 97-37, Problematiek rondom de terugkeer van jihadi's.

Bibliografie

Primaire bronnen

Krantenartikelen

- “Aanwerving voor vreemden krijgsdienst.” *De Tijd*, 11-12-1937.
- “Acht Zaandammers verdwenen in enkele weken tijds.” *De Telegraaf*, 14-07-1937.
- “Bemiddeling verleend om te vechten in Spanje.” *De Telegraaf*, 16-12-1937.
- “Buitenlands overzicht.” *De Tijd*, 24-06-1937.
- “Communistisch voorman verdacht van ronselarij.” *De Telegraaf*, 27-07-1937.
- “De “non-interventie”.” *Het volksdagblad*, 21-10-1937.
- “De “toenadering” van de SDAP.” *De Tijd*, 31-07-1936.
- “De burgeroorlog in Spanje en Nederland.” *Het Vaderland*, 05-03-1937.
- “De burgeroorlog in Spanje?” *Het Vaderland*, 06-01-1937.
- “De drijver.” *De Tijd*, 31-08-1937.
- “De gevaarlijke democratie.” *De Tijd*, 20-08-1936.
- “De Justitie houdt ronselaars in het oog.” *De Telegraaf*, 10-12-1936.
- “De misleiding.” *De Tijd*, 21-08-1937.
- “De Nederlandsche vrijwilligers in Spanje.” *Het Vaderland*, 08-07-1938.
- “De nieuwe “Tribune”.” *De Tijd*, 21-04-1937.
- “De non-interventie, hoe stuit men de vrijwilligersstroom?” *De Telegraaf*, 01-01-1937.
- “De Paspoorten voor Spanje.” *De Telegraaf*, 05-03-1937.
- “De ronselarij voor Spanje.” *Het Vaderland*, 15-08-1937.
- “De ronselarij.” *De Tijd*, 10-09-1937.
- “De roode hulptroepen voor Spanje.” *Het Vaderland*, 12-01-1937.
- “De Sowjet-Unie zegt: Neen.” *Het volksdagblad*, 07-08-1937.
- “De strijd in Spanje.” *De Tijd*, 09-12-1936.
- “De uit Spanje gekomen Nederlandsche vrijwilligers.” *Het Vaderland*, 08-12-1938.
- “De vlag van Marx.” *De Tijd*, 02-09-1936.
- “De vrijwilligers der vrijheid.” *Het volksdagblad*, 18-07-1938.
- “Dezelfde ronselaars aan het werk te Haarlem en Zaandam.” *De Telegraaf*, 18-08-1937.
- “Drie ronselaars gearresteerd te Arnhem.” *De Telegraaf*, 08-09-1937.
- “Een antwoord “dat geen antwoord is”.” *De Tijd*, 07-10-1937.
- “Een communistische ronselaar voor den Spaanschen krijgsdienst te Amsterdam aangehouden.” *Het Vaderland*, 25-12-1936.
- “Een trotse arbeiderszoon viel.” *Het volksdagblad*, 13-01-1939.
- “Een vonnis en een veroordeling.” *Het volksdagblad*, 20-10-1937.
- “Geen coalitie.” *De Tijd*, 12-11-1936.
- “Gemarteld volk.” *De Tijd*, 01-12-1936.
- “Geronselfden terug in hun vaderland.” *De Telegraaf*, 11-01-1937.
- “Gevaren in ronselarij voor Spanje.” *Het Vaderland*, 24-07-1937.
- “Gevaren van ronselarij.” *De Tijd*, 24-07-1937.
- “Gewetenloze praktijken der ronselaars.” *De Telegraaf*, 28-12-1936.
- “Handelaars in mensen.” *De Tijd*, 23-01-1937.
- “Helpt Asturiël.” *Het volksdagblad*, 27-10-1937.
- “Het eind der non-interventie in zicht?” *Het volksdagblad*, 02-07-1937.
- “Het ronselen van werkloozen.” *De Tijd*, 25-12-1936.
- “Indrukwekkende ontvangst der oud-strijders uit Spanje.” *Het volksdagblad*, 06-12-1938.
- “Internationale Brigade keert terug – Handen af van de Vrijwilligers.” *Het volksdagblad*, 24-09-1938.

- “Inwoner van Nijmegen gearresteerd.” *De Tijd*, 13-03-1938.
- “Italië en Duitsland beginnen een nieuwe grote aanval op Spanje!.” *Het volksdagblad*, 09-03-1938.
- “Jef Last mag niet spreken te Haarlem.” *De Telegraaf*, 06-01-1937.
- “Jef Last vreemdeling.” *De Tijd*, 06-01-1937.
- “Jongen uit Den Helder in handen van ronselaars gevallen?” *De Telegraaf*, 25-01-1937.
- “La Pasionaria groet de vertrekkende vrijwilligers.” *Het volksdagblad*, 25-10-1938.
- “Leen niet het oor aan ronselaars!” *De Telegraaf*, 06-01-1937.
- “Let op de SDAP.” *De Tijd*, 04-08-1936.
- Louis Raemaekers, “Roode Ronselarij.” *de Telegraaf*, 19-08-1937.
- “Meer licht in de ronselarijpraktijken.” *Het Vaderland*, 09-09-1937.
- “Minister Goseling over Spanje.” *Het volksdagblad*, 05-10-1937.
- “Naar Spanje gelokt en uit Spanje ontsnapt.” *De Telegraaf*, 01-08-1937.
- “Nederl. vrijwilligers in den oorlog in Spanje.” *De Telegraaf* 19-07-1938.
- “Nederland en Spanje.” *De Tijd*, 03-04-1937.
- “Nederlandsche strijders verlaten Barcelona.” *De Telegraaf*, 02-12-1938.
- “Nederlandsche Vrijwilligers in den Spaansche Burgeroorlog.” *Het Vaderland*, 19-07-1938.
- “Nederlandsche vrijwilligers in Spanje.” *Het Vaderland*, 07-01-1939.
- “Nederlandsche vrijwilligers terug uit Spanje.” *Het Vaderland*, 30-09-1938.
- “Nederlandse vrijwilligers schrijven uit Spanje.” *Het volksdagblad*, 20-12-1937.
- “Nederlandse vrijwilligers uit Spanje.” *De Telegraaf*, 29-10-1938.
- “Nog vier vrijwilligers uit Spanje teruggekeerd.” *De Telegraaf*, 12-12-1938.
- “Ook een jongen uit Arnhem geronseld.” *De Telegraaf*, 19-08-1937.
- “Op brutale manier is in Haarlem geronseld.” *De Telegraaf*, 14-08-1937.
- “Opgepast voor ronselaars.” *De Telegraaf*, 07-01-1937.
- “Over “ronselarij” – En vrijwillige dienstneming.” *Het volksdagblad*, 30-09-1937.
- “Prachtig geslaagde Lenin Herdenking te Amsterdam.” *Het volksdagblad*, 25-01-1938.
- “Proces-verbaal tegen ronselaar.” *De Telegraaf*, 25-10-1938.
- “Reizen naar Spanje.” *De Tijd*, 19-02-1937.
- “Revolutionnair gevaar SDAP en CPN.” *De Tijd*, 22-05-1937.
- “Ronselaar gestraft.” *De Tijd*, 19-10-1937.
- “Ronselaars brengen het niet ver.” *De Telegraaf*, 10-01-1937.
- “Ronselaars gepakt.” *De Tijd*, 08-10-1937.
- “Ronselaars gepakt.” *De Tijd*, 09-09-1937.
- “Ronselaars voor Rood Spanje.” *De Tijd*, 09-12-1936.
- “Ronselaars voor Spanje in Nederland.” *De Telegraaf*, 09-12-1936.
- “Ronselaars voor Spanje in ons land!” *De Telegraaf*, 08-12-1936.
- “Ronselaars voor Spanje.” *De Tijd*, 26-08-1937.
- “Ronselaarslijsten aan de kaak gesteld.” *De Telegraaf*, 18-07-1937.
- ““Ronselarij”.” *Het volksdagblad*, 20-07-1937.
- “Ronselarij in ons land; Nooter gearresteerd.” *De Telegraaf*, 24-12-1936.
- “Ronselarij te Beverwijk.” *Het Vaderland*, 16-09-1937.
- “Ronselarij voor het Spaansche “regeeringsleger”.” *De Tijd*, 31-07-1937.
- “Ronselarij voor Spanje?” *De Tijd*, 22-07-1937.
- “Ronselarij.” *Het Vaderland*, 02-06-1938.
- “Ronselarij? Neen, provocatie!” *Het volksdagblad*, 19-11-1937.
- “Ronselen nog steeds in gang. Weer vier Zaandammers achterhaald.” *De Telegraaf*, 09-08-1937.

- “Ruim 200 Nederl. vrijwilligers zullen uit Spanje terugkeren.” *Het Vaderland*, 31-10-1938.
- “Schuldig aan ronselarij?” *De Telegraaf*, 11-08-1937.
- “Slachtoffers der sluwe ronselaars.” *De Telegraaf*, 13-08-1937.
- “Slachtoffers van de ronselaars.” *De Telegraaf*, 30-08-1937.
- “Spaanse gezant terug.” *Het volksdagblad*, 25-06-1937.
- “Spanje-vrijwilligers begroeten ons.” *Het volksdagblad*, 01-11-1938.
- “Spanje-vrijwilligers uit Heerlen betuigen hun dank.” *Het volksdagblad*, 20-12-1938.
- “Strafrecht en ronselaar.” *De Telegraaf*, 12-12-1936.
- “Tegen de aanslag op de Nederlandse democratie!” *Het volksdagblad*, 09-02-1939.
- “Tegen het Communisme.” *De Tijd*, 31-03-1938.
- “Tegen het ronselen.” *De Tijd*, 13-02-1937.
- “Terugzending van Nederl. vrijwilligers uit Spanje.” *Het Vaderland*, 29-10-1938.
- “Tien gewonde vrijwilligers keren terug.” *Het volksdagblad*, 19-12-1938.
- “Van Spanje terug naar het Vaderland.” *De Telegraaf*, 05-08-1938.
- “Van Spanje terug naar het Vaderland.” *De Telegraaf*, 05-08-1938.
- “Verdacht van ronselarij.” *De Telegraaf*, 05-12-1937.
- “Verdacht van ronselarij.” *De Tijd*, 19-10-1937.
- “Verdacht van ronselarij.” *Het Vaderland*, 14-01-1937.
- “Verdacht van ronselarij.” *Het Vaderland*, 18-10-1937.
- “Verdacht van ronselarij.” *Het Vaderland*, 26-02-1937.
- “Verklaring van Teunisse.” *Het volksdagblad*, 08-10-1937.
- “Vervoer van wapens of vrijwilligers naar Spanje.” *Het Vaderland*, 04-06-1937.
- “Vreemde krijgsmacht en Nederlanderschap.” *Het Vaderland*, 05-03-1937.
- “Vrijwilligers – En anderen.” *De Tijd*, 14-09-1937.
- “Vrijwilligers in Spanje, Blijven zij Nederlanders?” *De Tijd* 16-11-1937.
- “Vrijwilligers schrijven uit Spanje.” *Het volksdagblad*, 04-10-1937.
- “Waarschuwing.” *De Tijd*, 30-11-1936.
- “Wacht u voor de ronselaars.” *De Tijd*, 06-01-1937.
- “Weer een ronselaar in arrest.” *De Tijd*, 27-07-1937.
- “Weer een slachtoffer der ronselaars?” *De Telegraaf*, 08-09-1937.

Tweede Kamerdebatten en Algemeen Overleggen

Verslag der handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal, 2013-2014, 105-2 en 105-6, Aanpak Nederlandse jihadstrijders.

Verslag der handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal, 2016-2017, 57-7 en 57-10, Terugkeerders in beeld.

Verslag der handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal, 2012-2013, 87-27, Dreigingsbeeld Terrorisme Nederland.

Verslag der handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal, 2014-2015, 42-7 Aanslag in Parijs.

Verslag der handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal, 2015-2016, 27-3, Aanslagen in Parijs.

Verslag der handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal, 2015-2016, 47-9, Terugkerende Syriëgangers en infiltratie door ISIS in de vluchtelingenketen.

Verslag der handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal, 2015-2016, 74-2 en 74-7, Aanslagen in Brussel.

Verslag der handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal, 2015-2016, 82-3, Bestuurlijke maatregelen terrorismebestrijding.

Verslag der handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal, 2016-2017, 92-23, Terrorismebestrijding.

Verslag der handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal, 2017-2018, 52-9, Strafrechtelijke aanpak terrorisme.

Verslag der handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal, 2018-2019, 97-37, Problematiek rondom de terugkeer van jihadi's.

Verslag van een Algemeen Overleg, Vaste commissie voor Veiligheid en Justitie, 2012-2013, 29 754-230, Terrorismebestrijding.

Overheidspublicaties

Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst. *Terugkeerders in Beeld* (Den Haag, 2017).

Jaarbericht 1936. B. Linksche arbeiders-organisaties. Geheim. januari 1936, Nationaal Archief, collectie De Meijer, inventaris nummer 19. Digitale versie geraadpleegd via RCI, Huygens ING, documentnummer Jaarbericht 1936/B.
<http://resources.huygens.knaw.nl/rapportencentraleinlichtingendienst/data/DetailResultaat?reconstructieid=2142&zoekterm=+++++++Jaargang+1936.+B.+Linksche+arbeiders-organisaties.+Geheim.+++++.Geraadpleegd op 18 januari 2021.>

Jaarbericht 1937. B. Linksche arbeiders-organisaties. Geheim., 23 maart 1937. Nationaal Archief, Generale Staf (Algemeen Hoofdkwartier), 1914-1940, inventaris nummer 1579. Digitale versie geraadpleegd via RCI, Huygens ING, documentnummer Jaarbericht 1937/B.
<http://resources.huygens.knaw.nl/rapportencentraleinlichtingendienst/data/DetailResultaat?reconstructieid=1741&zoekterm=+++++++Jaargang+1937.+B.+Linksche+arbeiders-organisaties.+Geheim.+++++.Geraadpleegd op 18 januari 2021.>

Jaarbericht 1938. B. Linksche arbeiders-organisaties. Geheim. 1938, Nationaal Archief, Generale Staf (Algemeen Hoofdkwartier), 1914-1940, inventaris nummer 1580. Digitale versie geraadpleegd via RCI, Huygens ING, documentnummer Jaarbericht 1938/B.
<http://resources.huygens.knaw.nl/rapportencentraleinlichtingendienst/data/DetailResultaat?reconstructieid=1741&zoekterm=+++++++Jaargang+1937.+B.+Linksche+arbeiders-organisaties.+Geheim.+++++.Geraadpleegd op 18 januari 2021.>

Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid. *Actieprogramma Integrale Aanpak Jihadisme* (29 augustus 2014).

Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid. *Dreigingsbeeld Terrorismen Nederland 32* (Den Haag, 23 maart 2013).

Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid. *Rapportage Integrale aanpak terrorisme, december 2017-april 2019* (Den Haag, april 2014).

Ronselarij voor Spanje, 18 mei 1937. Nationaal Archief, Ministerie van Justitie geheim chronologisch archief oktober 1918 t/m december 1939, inventarisnummer 16804. Digitale versie geraadpleegd via Rapporten Centrale Inlichtingendienst 1919-1940, Huygens ING, documentnummer 45656a.

<http://resources.huygens.knaw.nl/rapportencentraleinlichtingendienst/data/DetailResultaat?reconstructieid=1379&zoekterm=+++++++%5BRonselarij+voor+Spanje.%5D++++>. Geraadpleegd op 18 januari 2021.

Werving soldaten voor Spanje, 30 maart 1937. Nationaal Archief, Ministerie van Justitie geheim chronologisch archief oktober 1918 t/m december 1939, inventarisnummer 16804. Digitale versie geraadpleegd via RCI, Huygens ING, documentnummer 43323a. <http://resources.huygens.knaw.nl/rapportencentraleinlichtingendienst/data/DetailResultaat?reconstructieid=1378&zoekterm=+++++++%5BWerving+soldaten+voor+Spanje.%5++++>. Geraadpleegd op 18 januari 2021.

Overige bronnen

Amnesty International. “Gruwelijke bewijzen van etnische zuiveringen door IS in het noorden van Irak.” 2 september 2014. <https://www.amnesty-international.be/nieuws/gruwelijke-bewijzen-van-etnische-zuivering-door-is-in-het-noorden-van-irak>. Geraadpleegd op 18 januari 2021.

“Honderden executies in Mosul door ISIS-strijders.” *De Volkskrant*, 14 juni 2014. <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/honderden-executies-in-mosul-door-isis-strijders~bb79eof1/>. Geraadpleegd op 18 januari 2021.

Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis. “De Hollandse batterij, met Johan Kloostra.” Nederlandse vrijwilligers in de Spaanse Burgeroorlog. Gebruikt op 15 januari 2021. <https://spanjestridders.nl/foto/de-hollandse-batterij-met-johan-kloostra>. Geraadpleegd op 18 januari 2021.

Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid. “Islamitische Staat (IS).” Kennisbank Terroristische Organisaties. Gebruikt op 15 januari 2021. <https://kennisbankterrorisme.nctv.nl/organisaties/islamitische-staat-in-irak-en-al-sham-isis>. Geraadpleegd op 18 januari 2021.

NOS. “Acht jihadisten uit Nederlandse IS-eenheid geëxecuteerd bij Raqqa.” 29 februari 2016. <https://nos.nl/artikel/2089861-acht-jihadisten-uit-nederlandse-is-eenheid-geexecuteerd-bij-raqqa.html>. Geraadpleegd op 18 januari 2021.

PDC Informatie Architectuur. “Kabinet-Colijn II (1933-1935).” https://www.parlement.com/id/vh8lnhrp8wrv/kabinet_colijn_ii_1933_1935. Geraadpleegd op 18 januari 2021.

“Terreurgroep ISIS roept kalifaat uit.” *Het Parool*, 29 juni 2014. <https://www.parool.nl/nieuws/terreurgroep-isis-roept-kalifaat-uit~b395011b/>. Geraadpleegd op 18 januari 2021.

Secundaire literatuur

Austin, J.L. *How to do things with words*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1975. https://pure.mpg.de/rest/items/item_2271128/component/file_2271430/content. Geraadpleegd op 18 januari 2021.

Baker-Beall, Christopher. “The threat of the ‘returning foreign fighter’: The securitization of EU migration and border control policy.” *Security Dialogue* 50, nr. 5 (2019): 437-453.

Bakker, E., R. de Bont. “Belgian and Dutch Jihadist Foreign Fighters (2012–2015): Characteristics, Motivations, and Roles in the War in Syria and Iraq.” *Small Wars and Insurgencies* 27, nr.5 (2016): 837-857.

Balzacq, Thierry, Sarah Leonard, Jan Ruzicka. "Securitization Revisited: Theory and Cases." *International Relations* 30, nr. 4 (2015): 494-535.

Beevor, A. *De strijd om Spanje. De Spaanse Burgeroorlog 1936-1939*. Ambo, Amsterdam 2011. <https://www.onlinebibliotheek.nl/catalogus/370840852/de-strijd-om-spanje-antony-beevor>. Geraadpleegd op 18 januari 2021.

Benford, R., D. Snow. "Framing Processes and Social Movements." *Annual Review of Sociology* 26 (2000): 611-639.

Berger, S. Maurits. red. *Nederlanders in de heilige oorlog: zoeaven, brigadisten en jihadististen*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers, 2015.

Dankaart, Hans, Jaap-Jan Flinterman, Frans Groot en Rik Vuurmans. *De oorlog begon in Spanje. Nederlanders in de Spaanse Burgeroorlog 1936-1939*. Amsterdam: Van Genneep, 1986. <https://spanje3639.files.wordpress.com/2016/05/deoorlogbegoninspanje2016v1-1.pdf>. Geraadpleegd op 18 januari 2021.

Dawson, Lorne L., Amarnath Amarasingam, Alexandra Bain, "Talking to Foreign Fighters: Socio-Economic Push versus Existential Pull Factors," TSAS Working Paper Series 16, nr. 14, 2016.

Dijk, Teun van. "Principles of Critical Discourse Analysis." *Discourse and Society* 4, nr. 2 (1993): 249-283.

Dunn Cavelt, Myriam. *Cyber-Security and Threat Politics: US Efforts to Secure the Information Age*. Abingdon: Routledge, 2008. https://www.researchgate.net/publication/277714726_Cyber-Security_and_Threat_Politics_US_Efforts_to_Secure_the_Information_Age. Geraadpleegd op 18 januari 2021.

Foucault, M. *The Archaeology of knowledge & the discourse on language*. New York: Pantheon Books, 1972. https://monoskop.org/images/9/90/Foucault_Michel_Archaeology_of_Knowledge.pdf. Geraadpleegd op 18 januari 2021.

Jung, Dietrich. "The Search for Meaning in War: Foreign Fighters in a Comparative Perspective." IAI Working Papers serie 2016.02, Istituto Affari Internazionali, Rome, 2016.

Kingdon, J.W. *Agendas, Alternatives, and Public Policies*. New York: Harper Collins College Publishers, 2003.

Kruizinga, Samuël. "Fear and Loathing in Spain. Dutch Foreign Fighters in the Spanish Civil War." *European Review of History* 27, nr. 1-2 (2020): 134-151.

Pěčková, Miroslava. "Securitization of the Veteran Effect of Foreign Fighters from ISIS in Europe" Masterscriptie, Charles University, 2018.

Schuurman B.W., E. Bakker. "Reintegrating jihadist extremists: evaluating a Dutch initiative, 2013–2014." *Behavioral Sciences of Terrorism and Political Aggression* 8, nr. 1 (2016): 66-85.

Snow, D., R. Benford. "Ideology, frame resonance, and participant mobilization." *International Social Movement Research* 1 (1988): 197-218.

Tammikko, Teemu. "The Threat of Returning Foreign Fighters: Finnish State Responses to the Volunteers in the Spanish and Syria-Iraq Civil Wars.," *Terrorism and Political Violence* 30, nr. 5 (2018): 844-861.

Townson, M. *Mother-Tongue and Fatherland: Language and Politics in Germany*. Manchester: Manchester University Press, 1992.

Vliet, Jan Henric van. "Nederlanders in vreemde krijgsdienst: van iNo pasarán! tot Allahoe Akbar! Een historische vergelijking tussen de Nederlandse Spanjestrijders en Syriëgangers." Bachelorscriptie, Universiteit Utrecht, 2019.

Wittendorp, S., E. Bakker, J.H. de Roy van Zuijdewijn, G.A. Koebrugge. "Strijd op meerdere fronten. De aanpak van jihadisme en buitenlandse strijders: tien jaar CT-beleid in Nederland, België, Denemarken, Duitsland, Frankrijk, het VK en de VS (2010-2019)." (rapport, Institute of Security and Global Affairs, Universiteit Leiden, Leiden, 2020).

Zisser, Eyal. "Syria – from the six day war to the Syrian civil war." *British Journal of Middle Eastern Studies* 44, nr. 4 (2017): 545-558.